

Институт за јавно здравје
на Република Македонија

ИЗВЕШТАЈ

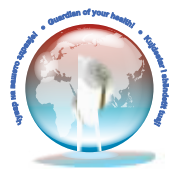
ЕВРОПСКИ ПРОЕКТ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ ВО

УЧИЛИШТАТА ЗА АЛКОХОЛ И ДРУГИ ДРОГИ ВО

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ЕСПАД 2024

Скопје, 2025

Институт за јавно здравје
на Република Македонија

ИЗВЕШТАЈ

ЕВРОПСКИ ПРОЕКТ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ ВО УЧИЛИШТАТА ЗА АЛКОХОЛ И ДРУГИ ДРОГИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ЕСПАД 2024

Скопје, 2025

Издавач: Институт за јавно здравје на Република Македонија

ВД Директор на Институтот за јавно здравје: Науч.сор. д-р Марија Андоновска

Оддел за здравствена промоција и следење на болести

ВД Раководител: м-р д-р Марко Младеновски

ЕСПАД координатор: Проф.д-р Елена Косевска

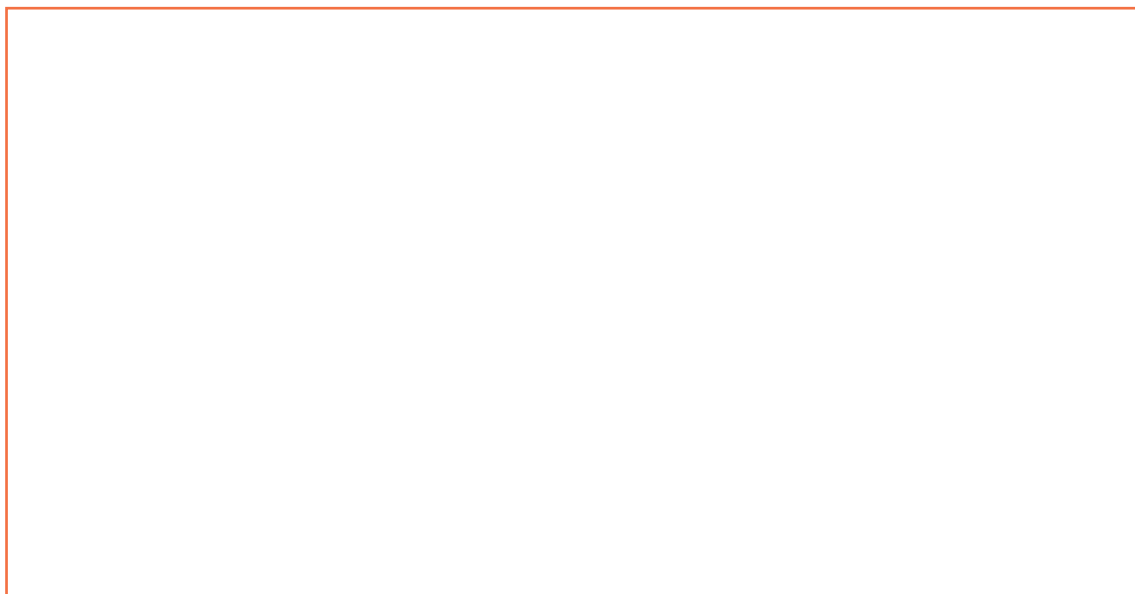
Автор: Д-р сци. Сања Прошева

Уредник: Науч.сор. д-р Марија Андоновска
Проф.д-р Елена Косевска

Техничка подготовка:

Сузана Дунгевска

Борче Андоновски

Содржина

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ	8
БЛАГОДАРНОСТ	9
1. ВОВЕД	11
1.1. Преглед на Европскиот проект за истражување во училиштата за алкохол и други дроги	11
1.2. ЕСПАД 2024 во Северна Македонија	12
2. ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	13
3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД	14
4. РЕЗУЛТАТИ	16
4.1. Општи информации	16
4.2. Ставови во врска со родителите и пријателите	18
4.3. Слободни активности на учениците	20
4.4. Отсуство од училиште	21
4.5. Перцепирана достапност на супстанции	22
4.6. Употреба на цигари	23
4.7. Употреба на електронски цигари, тутунски производи што се загреваат, наргиле	26
4.8. Употреба на алкохол	29
4.9. Употреба на транквилизери/седативи	34
4.10. Ментално здравје и благосостојба	36
4.11. Модул за канабис	37
4.12. Други дроги	41
4.13. Ставови кон перцепциите за ризик од употреба на супстанции	43
4.14. Социјални мрежи и игри	45
4.15. Коцкање	48
4.16. Превентивни активности	52
5. КЛУЧНИ НАОДИ	56
6. ДИСКУСИЈА	60
7. ЗАКЛУЧОК	65
8. ПРЕПОРАКИ	67
9. РЕФЕРЕНЦИ	70

Листа на табели и графיקони

Табела 1.	Распределба по пол	16
Табела 2.	Активности во слободно време	20
Табела 3.	Перцепирана достапност на супстанции: преваленца на ученици кои одговориле дека супстанцијата е „прилично лесна“ или „многу лесна“ за набавување	22
Табела 4.	Прилики за пиење алкохол во последната година	33
Табела 5.	Ментално здравје и благосостојба: самооценување за последните 2 недели	36
Табела 6.	Употреба на недозволени дроги во текот на животот и во текот на минатата година	41
Табела 7.	Просечен број часови поминати во игри во последните 30 дена, по типичен училишен или викенд	46
Графикон 1.	Ниво на образование на родителите	16
Графикон 2.	Ниво на ситуираност на семејството во споредба со другите семејства во земјата	17
Графикон 3.	Ученици кои живеат сами	17
Графикон 4.	Применливи изјави на учениците	18
Графикон 5.	Поддршка од пријателите и семејство	19
Графикон 6.	Отсуство на училиште во последните 30 дена	21
Графикон 7.	Преваленца на употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) во текот на животот и последниот месец	23
Графикон 8.	Тренд 2008-2024: Преваленца на употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) во текот на животот и последниот месец	24
Графикон 9.	Секојдневна употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) на возраст од 13 години или помлади	24
Графикон 10.	Тренд 2008-2024: Секојдневна употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) на возраст од 13 години или помлади	25
Графикон 11.	Возраст на првото користење цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи)	25
Графикон 12.	Преваленца на употреба на електронски цигари во текот на животот и во последниот месец	26
Графикон 13.	Тренд 2019-2024: Употреба на електронски цигари во текот на животот и во последниот месец	27
Графикон 14.	Секојдневна употреба на е-цигари на возраст од 13 години или помлади	27
Графикон 15.	Возраст на прва употреба на електронски цигари	28
Графикон 16.	Преваленца на употреба на наргиле во текот на целиот живот и последниот месец	28
Графикон 17.	Преваленца на употреба на тутунски производи кои се загреваат во текот на животот и во последниот месец	29
Графикон 18.	Преваленца на употреба на алкохол во текот на животот и во последниот месец	30
Графикон 19.	Тренд 2008 – 2024: Преваленца на употреба на алкохол во текот на животот и во последниот месец	30
Графикон 20.	Пијанство (пет или повеќе пијалоци во една пригода) во текот на последните 30 дена	31
Графикон 21.	Тренд 2008 – 2024: Пијанство (пет или повеќе пијалоци во една пригода) во текот на последните 30 дена	31

Графикон 22. Преваленца на интоксикација од алкохол во текот на животот и минатиот месец	32
Графикон 23. Преваленца на ученици кои за прв пат пробале алкохол и ученици кои за прв пат биле интоксигирани на возраст од 13 години или помлади	33
Графикон 24. Употреба на транквилизери/седативи и лекови против болки во текот на животот	34
Графикон 25. Тренд 2008-2024: употреба на транквилизери или седативи БЕЗ лекарски рецепт во текот на животот	35
Графикон 26. Преваленца на употреба на канабис во текот на животот, минатата година и последниот месец	37
Графикон 27. Тренд 2008 – 2024: Употреба на канабис во текот на живот и во последниот месец	38
Графикон 28. Употреба на канабис на возраст од 13 години или помлади	39
Графикон 29. Тренд 2008 – 2024: Употреба на канабис на возраст од 13 години или помлади	39
Графикон 30. Употреба на различни видови канабис во текот на минатата година	40
Графикон 31. Перцепции за ризик за различни супстанции – редовно или повремено	43
Графикон 32. Сопствена проценка за ризик од користење на социјалните мрежи и играње игри	45
Графикон 33. Играње игри – колку дена во последната недела	47
Графикон 34. Преваленца на коцкање за пари, во живо и онлајн, во последните 12 месеци	48
Графикон 35. Тренд 2015-2014: Преваленца на коцкање за пари во последните 12 месеци	49
Графикон 36. Пропорција на коцкање во живо и онлајн, меѓу оние кои се коцкале во текот на последните 12 месеци	50
Графикон 37. Тренд 2019 – 2024: Проценка на проблематично коцкање кај оние кои се коцкале во последните 12 месеци	51
Графикон 38. Настани за подигање на свеста/информирање: преваленца во последните 24 месеци	52
Графикон 39. Обуки: преваленца во последните 24 месеци	53
Графикон 40. Лице кое ги реализирало активностите во последните 24 месеци	54
Графикон 41. Локација за учество во активностите во последните 24 месеци	55

Листа на кратенки

ЕМЦДДА	Европски мониторинг центар за следење на дроги и зависност од дроги
ЕУДА	Агенција за дроги на Европската унија
ЕСПАД	Европски проект за истражување во училиштата за алкохол и други дроги
ГНВ	Гама хидроксибутират
ИЈЗ	Институт за јавно здравје
ЛСД	Диетиламид на лизергинска киселина
МДМА	3,4-метилендиоксиметамфетамин
НПС	Нови психоактивни супстанции
РСМ	Република Северна Македонија
СПСС (SPSS)	алатка за статистичка обработка на податоци

Благодарност

Институцијата за јавно здравје (ИЈЗ) на Република Северна Македонија изразува искрена благодарност до сите поединци и институции што го овозможиле спроведувањето на истражувањето ЕСПАД 2024.

Прво и најважно, ИЈЗ укажува благодарност до Агенцијата за дроги на Европската Унија (ЕУДА) за нивната финансиска поддршка и континуирана соработка, што овозможи успешно реализирање на ова важно меѓународно истражување.

ИЈЗ изразува благодарност до Министерството за здравство на Република Северна Македонија за нивната поддршка на проектот. Посебна благодарност им укажува на Министерството за образование и наука и на Бироа за развој на образованието за давањето дозвола за спроведување на истражувањето во средните училишта и за нивната соработка во текот на целиот процес.

Особена благодарност до директориите, наставниот кадар и помошниот персонал во сите средни училишта што учествувале во истражувањето, за нивниот активен ангажман и помош за време на теренската работа. Нивната посветеност и соработка беа клучни за обезбедување неспорено собирање податоци низ целата земја.

Искрена благодарност до учениците кои одвоиле време да учествуваат во истражувањето и да ги споделил своите искуства. Нивните искрени и внимателни одговори се камен-темелник на ова истражување.

Авторот и уредникот изразуваат посебна благодарност до раководството на ИЈЗ (минало и сегашно), проф. д-р Шабан Мемети и науч. соработ. д-р Марија Андоновска, за нивната неспорна поддршка во текот на имплементацијата на овој проект.

На крај, но не и најмалку важно, Институцијата за јавно здравје изразува длабока благодарност до целиот проектен тим, кој успешно го спроведе целосното истражување, вклучувајќи ја целокупната координација од страна на проф. д-р Елена Косевска, помош во координацијата од Сања Прошева и посветениот придонес на целиот тим вклучен во теренската работа и внесот на податоци, и тоа: Јасмина Шакири, Марина Бачановиќ, Марјин Пејровски, Надица Тошиќ, Виолета Пејровска, Даниела Дуковска, Деа Каранфиловска, Александар Кардашевски, Марко Младеновски, Ивица Атанасовски, Елизабета Новеска, Милица Симова, Бошко Рибарски, Робертино Стоилкоски и Марија Зибара Рашиди.

Нивната посветеност, професионализам и заеднички напор обезбедиле висок квалитет на националната студија ЕСПАД 2024.

1. ВОВЕД

1.1. Преглед на Европскиот проект за истражување во училиштата за алкохол и други дроги

Европскиот проект за истражување во училиштата за алкохол и други дроги (ЕСПАД) е најобемната и најдолготрајна истражувачка иницијатива во Европа посветена на следење на трендовите на употреба на супстанции кај адолесцентите. Основана во 1995 година од Европскиот мониторинг центар за следење на дроги и зависност од дроги (ЕМЦДДА), сега Агенција за дроги на Европската унија (ЕУДА) и Групата Помпиду при Советот на Европа, ЕСПАД се спроведува на секои четири години во соработка со истражувачки институции низ европските земји.

Примарната цел на проектот е да се соберат споредливи и веродостојни податоци за употребата на супстанции кај ученици на возраст од 15 до 16 години, со цел да се следат трендовите во секоја земја, овозможувајќи меѓунационална анализа и обезбедувајќи увид во промените во однесувањето на адолесцентите со текот на времето.

ЕСПАД игра клучна улога во обликувањето на политиките за јавно здравје, образовните програми и стратегиите за превенција поврзани со алкохол, тутун, канабис и други психоактивни супстанции. Со обезбедување хармонизирани податоци од повеќе земји, анкетата им помага на креаторите на политики и истражувачите да го разберат поширокиот контекст на употребата на супстанции кај младите, да ги споредуваат трендовите низ регионите и да го проценат влијанието на напорите за интервенција.

Од своето основање, ЕСПАД се прошири и вклучува повеќе од 40 земји, што го прави најсеопфатен извор на информации за употребата на супстанции кај адолесцентите во Европа. Истражувањето опфаќа широк спектар на супстанции, вклучувајќи алкохол, тутун, канабис, инхаланти, лекови без рецепт, нови психоактивни супстанции (НПС) и други дроги. Со текот на годините, наодите на ЕСПАД беа инструментални во истакнувањето на растечките трендови во употребата на е-цигари, влијанието на дигитализацијата врз однесувањето при употреба на супстанции и растечката улога на социјалните медиуми во обликувањето на ризичното однесување кај адолесцентите.

Дополнителни информации за ЕСПАД истражувањето можете да најдете на www.espad.org.¹

1.2. ЕСПАД 2024 во Северна Македонија

Северна Македонија е активен учесник во ЕСПАД истражувањето од 1999 година, спроведувајќи периодични проценки за следење на трендовите за употреба на супстанции кај адолесцентите во земјата. Спроведено е во 1999, 2008, 2012 година (само во главниот град - Скопје), 2015, 2019 година и последното во 2024 година. Некои прашања се повторуваат во секое истражување - ова овозможува некои индикатори да се следат со години. Сепак, секој пат се вклучуваат нови прашања, како што се појавуваат нови психоактивни супстанции и нови ризични однесувања. ЕСПАД истражувањето 2024 означува уште една важна пресвртница во разбирањето на начините на консумирање дрога и алкохол кај младите, обезбедувајќи вредни информации за моменталната состојба во споредба со претходните бранови на студијата. Истражувањето од 2024 година вклучуваше дополнети прашања што ги одразуваат новите трендови на употреба на супстанции.

Истражувањето ЕСПАД за 2024 година во Северна Македонија беше спроведено од страна на Институтот за јавно здравје на Република Северна Македонија, со поддршка на Министерството за здравство и Министерството за образование и наука. Студијата беше спроведена со ученици родени во 2008 година, од сите региони на земјата, во речиси сите средни училишта во земјата, со што се обезбеди територијална покриеност и споредливост со европските еквиваленти.

Се очекува наодите од ЕСПАД 2024 во Северна Македонија да обезбедат критична база на докази за:

- Зајакнување на превентивните програми во училиштата и локалните заедници.
- Развивање на целни иницијативи за намалување на штетата за млади со висок ризик.
- Зајакнување на кампањите за подигање на јавната свест за опасностите од употреба на супстанции.
- Усогласување на националните политики за дроги со пошироките европски стратегии.

Додека Северна Македонија продолжува да се справува со предизвиците поврзани со употребата на супстанции кај адолесцентите, резултатите од ЕСПАД 2024 ќе послужат како камен-темелник за обликување на ефикасни интервенции, промовирање поздраво однесување и обезбедување побезбедна средина за младите луѓе.

2. ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Главна цел:

Да се процени и следи употребата на супстанции, ризиците во однесувањето и поврзаните фактори кај ученици на возраст од 15 до 16 години во Северна Македонија, со цел да се креираат стратегии за превенција засновани на докази и политиките за јавно здравје.

Специфични цели:

- Да се утврди преваленцата и начините на употреба на алкохол, тутун, канабис, злоупотреба на лекови со и без рецепт и други психоактивни супстанции кај адолесцентите.
- Да се анализираат трендовите со текот на времето преку споредување на податоците од 2024 година со претходните бранови на ЕСПАД истражувањето.
- Да се процени перцепираната достапност и ризикот од различни супстанции од перспектива на учениците.
- Да се истражи влијанието на семејната динамика, влијанието на врсниците, социоекономскиот статус и вклученоста на училиштето врз ризичното однесување кај адолесцентите.
- Да се направи увид во дигиталните однесувања како што се користењето игри и социјалните медиуми, како и навиките за коцкање.
- Да се оцени менталната благосостојба и системите за емоционална поддршка кај учениците.
- Да се процени опфатот и влијанието на програмите за превенција, активностите за обука и напорите за подигање на свеста што се спроведуваат во училиштата и заедниците.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД

Дизајн на студијата

Истражувањето ЕСПАД 2024 во Република Северна Македонија беше спроведено како дел од Европскиот проект за истражувања во училиштата за алкохол и други дроги, со заеднички напор насочен кон собирање споредливи податоци за употребата на супстанции и однесувањата кај ученици на возраст од 15 до 16 години низ Европа. Дизајнот беше студија на пресек, со стандардизирана методологија развиена од Координативниот центар на ЕСПАД за да се овозможат сигурни споредби меѓу земјите со текот на времето.

Целна популација

Целната популација на истражувањето се состоеше од ученици родени во 2008 година кои биле запишани во прва година во средните училишта во Северна Македонија во времето на спроведување на истражувањето. Оваа популација беше избрана во согласност со ЕСПАД протоколот, кој се фокусира на ученици кои имаат 15 или 16 години - возрастната група за која се смета дека е изложена на зголемен ризик од започнување со употреба на супстанции.

Постапка за земање примерок

За да се обезбеди национално репрезентативен примерок, беше применета стратегија за стратифицирано случајно земање примероци. Рамката за земање примероци ги вклучуваше сите редовни средни училишта (општи и стручни) во Северна Македонија. Приватните училишта и училиштата за деца со посебни потреби не беа земени во предвид.

Од рамката за земање примероци, 98 училишта се сметаа за подобни, со вкупно 186 паралелки и 3.573 ученици. На крајот, учествуваа 96 училишта, со 182 паралелки и 2.865 ученици кои го пополнија прашалникот. По чистењето на податоците, конечниот број на валидни прашалници беше 2.831.

Училиштата беа стратифицирани според географски регион и тип на училиште (гимназија или стручно), а во секое избрано училиште, случајно беа избрани еден или повеќе класови. Ученици од овие класови беа поканети да учествуваат.

Собирање податоци

Собирањето на податоци беше спроведено во март и април 2024 година, користејќи го стандардизираниот прашалник на ЕСПАД. Прашалникот беше преведен на македонски и албански јазик и прилагоден на националниот контекст според упатствата за превод и адаптација на ЕСПАД.

Анкетата беше спроведена во хартиена форма во училниците за време на редовните училишни часови. Процесот беше надгледуван од обучени истражувачи, со што се обезбеди ист пристап во сите училиштата. Наставниците не беа присутни за време на собирањето податоци со цел да се зачува приватноста и автономијата на учениците. Прашалникот беше пополнет анонимно и не беа собрани никакви лични информации.

Етичка согласност

Студијата се придржуваше до сите национални и меѓународни етички стандарди за истражувања во кои учествуваат луѓе. Таа беше одобрена од Министерството за образование и наука на Северна Македонија. Учесството беше доброволно, а учениците беа информирани за целта на анкетата, анонимноста на нивните одговори и нивното право да го одбијат учество. Беа користени процедури за пасивна согласност од страна на родителите, во согласност со националните прописи и ЕСПАД протоколот.

Управување со податоци и контрола на квалитет

Пополнетите прашалници беа собрани и проверени за комплетност и јасност пред нивното внесување. Внесот и прочистувањето на податоците беа спроведени во согласност со процедурите за контрола на квалитет на ЕСПАД. Беа применети логички проверки и контроли со цел да се обезбеди веродостојност на податоците. Пречистениот национален збир на податоци беше доставен до базата на податоци на ЕСПАД за вклучување во меѓународната анализа.

Анализа на податоци

Анализата на податоците беше спроведена со користење на статистичкиот софтвер SPSS 19, со примена на соодветни статистички техники за испитување на стапките на преваленца, трендовите и асоцијациите. За повеќето индикатори беше користена дескриптивна анализа и вкрстени табели, во согласност со аналитичката рамка на ЕСПАД.

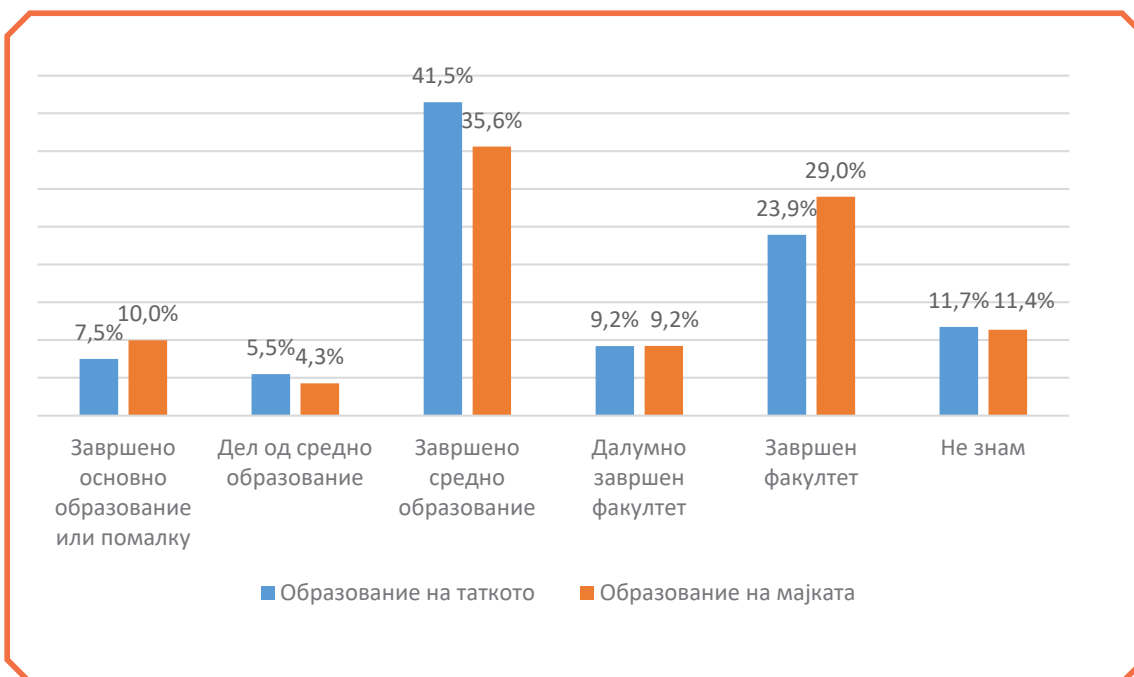
4. РЕЗУЛТАТИ

4.1. Општи информации

Анкетата беше спроведена низ целата земја, во 96 средни училишта и 182 паралелки. Опфати 2831 ученик, од кои 1397 или 49,3% беа момчиња, а 1434 или 50,7% беа девојчиња. Демографските податоци покажуваат добро избалансирана родова застапеност во примерокот, со речиси еднакви пропорции на момчиња и девојчиња (Табела 1).

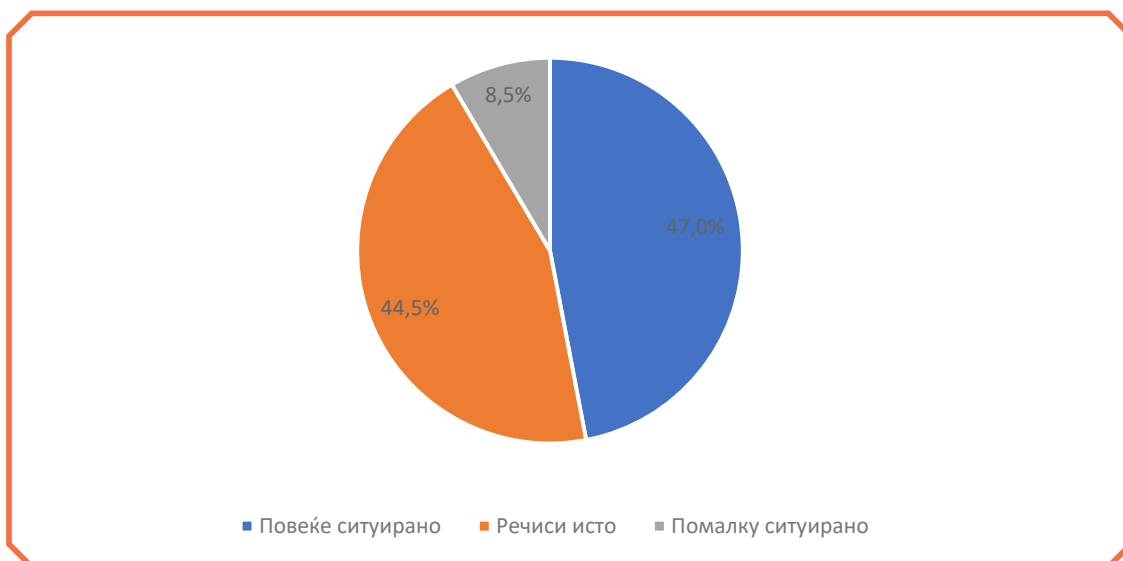
Табела 1. Распределба по пол

Полова распределба		
Момчиња	1397	49,3%
Девојчиња	1434	50,7%
Вкупно	2831	100%

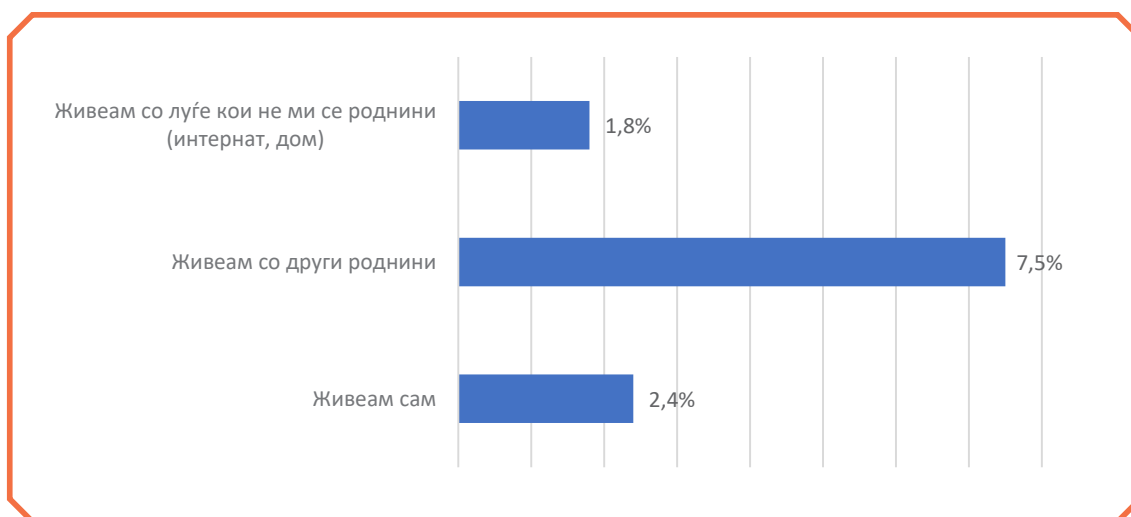
Графикон 1. Ниво на образование на родителите

Поголемиот дел од родителите (и татковците и мајките) имале завршено средно образование, а универзитетското образование е второ најчесто (Графикон 1).

Графикон 2. Ниво на ситуираност на семејството во споредба со другите семејства во земјата

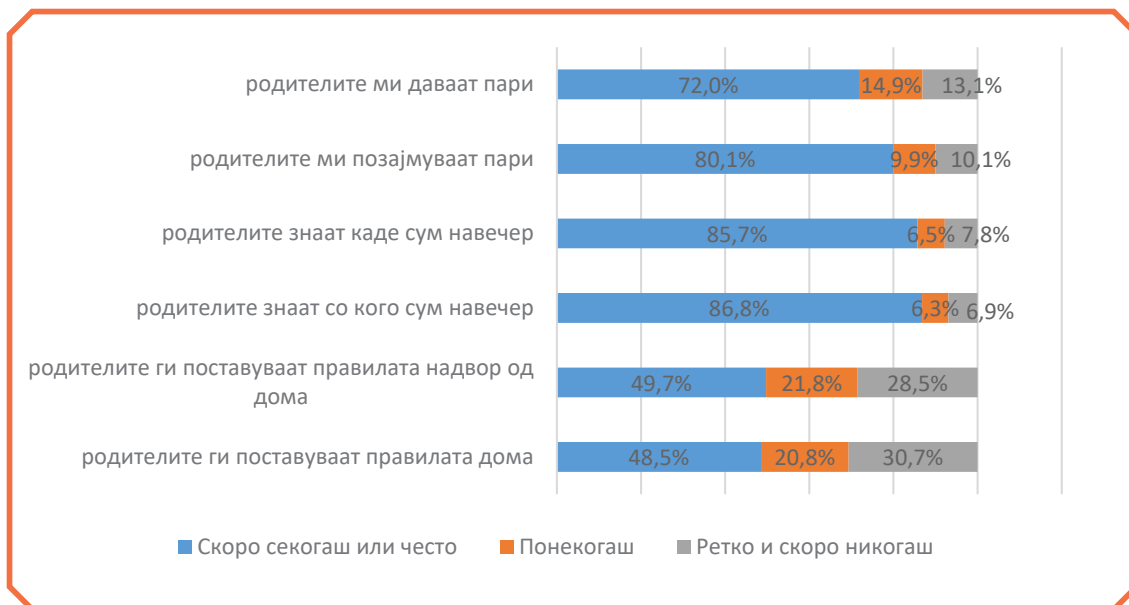
Речиси половина од учениците изјавиле дека нивните семејства се подобро ситуирани во споредба со другите во земјата, додека 44,5% сметале дека се приближно исто. Само мал дел (8,5%) сметале дека нивните семејства се помалку ситуирани (Графикон 2).

Графикон 3. Ученици кои живеат сами

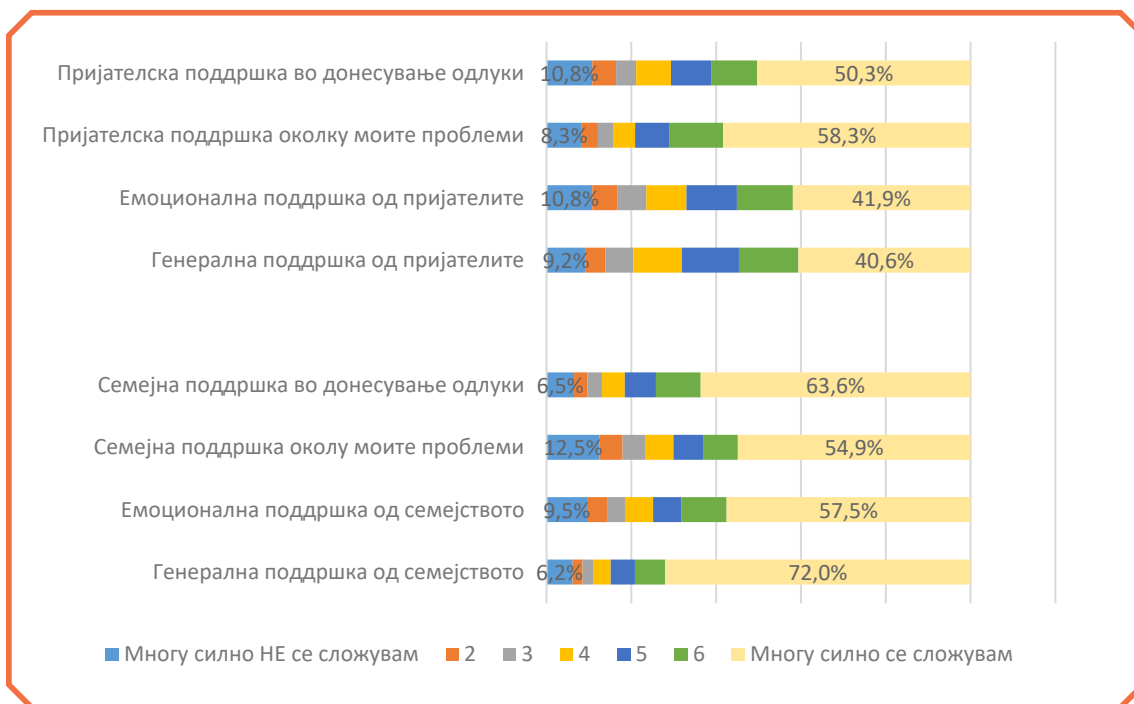
Во однос на прашањето со кого живеат учениците, мал број (2,4%) изјавиле дека живеат сами, 7,5% живеат со други роднини, а 1,8% живеат без роднини - обично во студентски домови (Графикон 3).

4.2. Ставови во врска со родителите и пријателите

Графикон 4. Применливи изјави на учениците

Истражувањето ги претставува родителите како активни поставувачи на правила, при што околу половина од учениците (48,5-49,7%) пријавуваат конзистентни домашни и надворешни правила. Родителската свест е уште повпечатлива - 86,8% ги познаваат придружниците на своето дете, а 85,7% го следат нивното вечерно излегување. Финансиски, повеќето семејства одржуваат блиски врски: 80,1% од учениците често позајмуваат пари од родителите, додека 72% редовно добиваат пари. Иако овие модели доминираат, постојат исклучоци. Околу 30% имаат малку правила, а мал дел (6-14%) пријавуваат ограничен родителски надзор или финансиска поддршка. Заедно, податоците покажуваат норма на ангажирано родителство, со варијации што ги истакнуваат различните семејни пристапи (Графикон 4).

Графикон 5. Поддршка од пријателите и семејство

Податоците покажуваат дека повеќето ученици во голема мера се потпираат на своите семејства за поддршка. Дури 72% велат дека нивното семејство генерално ги поддржува, а околу 64% веруваат во помошта на своето семејство при донесување важни одлуки. Семејствата се чини дека се главниот извор на стабилна и сигурна поддршка.

Пријателите исто така играат важна улога, но на различни начини. Тие се особено добри во помагањето во решавањето проблеми (58% велат така), дури и подобри отколку во давањето емоционална поддршка. Но, поддршката од пријателите не е толку доследна - само 41-51% чувствуваат силна поддршка од пријателите за емоционална помош или донесување одлуки.

Главната разлика е јасна: семејствата обезбедуваат постојана, сеопфатна поддршка, додека пријателите помагаат повеќе со специфичните потреби. Сепак, околу 10% од учениците сметаат дека не добиваат силна поддршка ниту од семејството ниту од пријателите, што покажува дека не секој има ист систем на поддршка.

(Графикон 5).

4.3. Слободни активности на учениците

Табела 2. Активности во слободно време

Активности во слободно време						
		Никогаш	Неколку пати годишно	Еднаш или два пати месечно	Најмалку еднаш неделно	Скоро секој ден
играње компјутерски игри	Момчиња	9,5%	10,0%	14,1%	28,4%	38,0%
	Девојчиња	26,9%	25,7%	21,7%	17,5%	8,2%
	Вкупно	18,3%	17,9%	18,0%	22,9%	22,9%
спортување	Момчиња	3,3%	4,0%	10,7%	28,1%	54,0%
	Девојчиња	4,1%	9,3%	17,5%	38,6%	30,6%
	Вкупно	3,7%	6,7%	14,1%	33,4%	42,1%
читање книги за уживање	Момчиња	34,4%	28,8%	19,3%	12,8%	4,8%
	Девојчиња	17,7%	27,1%	26,4%	16,7%	12,0%
	Вкупно	25,9%	27,9%	23,0%	14,8%	8,5%
излегување навечер	Момчиња	12,7%	7,0%	14,8%	40,3%	25,2%
	Девојчиња	14,0%	9,0%	15,1%	44,6%	17,2%
	Вкупно	13,4%	8,0%	14,9%	42,5%	21,1%
хоби	Момчиња	35,8%	15,2%	16,4%	14,7%	17,9%
	Девојчиња	19,5%	13,7%	20,5%	25,8%	20,4%
	Вкупно	27,5%	14,4%	18,5%	20,4%	19,2%
средба со пријатели	Момчиња	3,3%	4,7%	14,6%	38,6%	38,7%
	Девојчиња	2,3%	4,4%	17,0%	41,4%	34,8%
	Вкупно	2,8%	4,6%	15,8%	40,0%	36,7%

Табела 2 покажува како учениците уживаат во своето слободно време. Процентите покажуваат некои интересни разлики помеѓу она што момчињата и девојчињата сакаат да го прават.

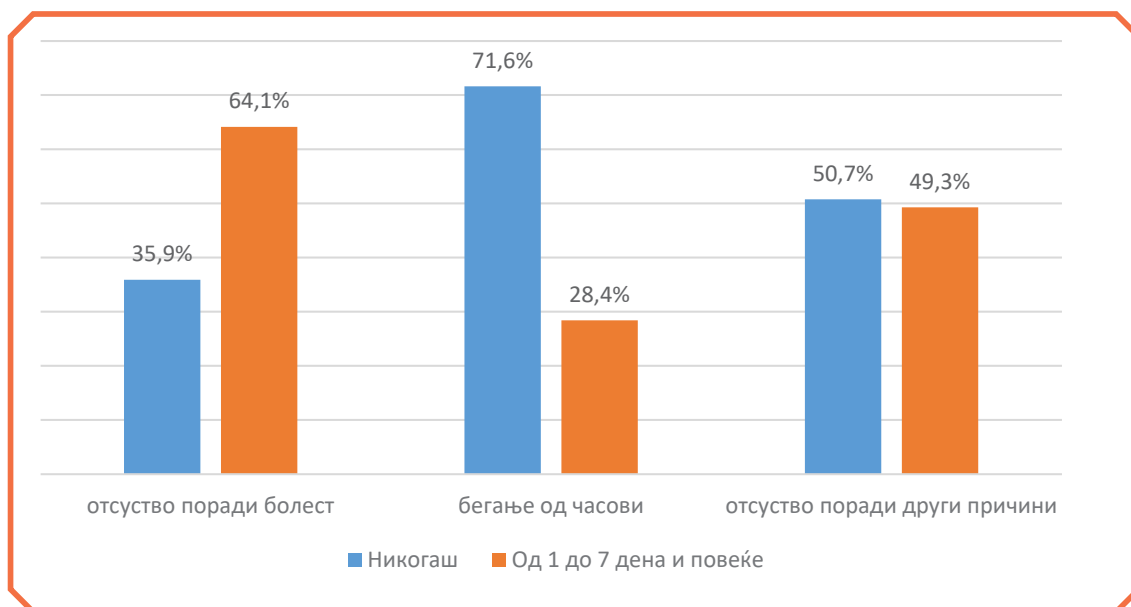
Кога станува збор за компјутерски игри, момчињата играат многу почесто. Додека речиси 38 од 100 момчиња (38%) играат игри секој ден, само околу 8 од 100 девојчиња го прават истото. Всушност, повеќе од една четвртина од девојчињата (27%) никогаш не играат компјутерски игри.

Но, со спортот, приказната се менува. Повеќето ученици редовно спортуваат, при што момчињата имаат поголема веројатност да играат секојдневно (54% наспроти 31% од девојчињата). Сепак, девојчињата всушност спортуваат малку повеќе неделно од момчињата (39% наспроти 28%).

Читањето покажува уште една разлика. Девојчињата читаат за уживање повеќе од момчињата - 12% од девојчињата читаат секојдневно во споредба со само 5% од момчињата. Всушност, 34% велат дека никогаш не читаат за задоволство.

Кога станува збор за социјалниот живот, и момчињата и девојчињата уживаат во излегувањата и средбите со пријателите. Околу 40% од сите ученици се среќаваат со пријателите неделно, при што девојчињата излегуваат малку почесто (45% наспроти 40% за момчињата).

4.4. Отсуство од училиште

Графикон 6. Отсуство на училиште во последните 30 дена

Отсуствата поврзани со здравјето спречиле 64,1% од учениците да посетуваат настава најмалце 1 ден, а некогаш и повеќе од 7 дена. Доброволно отсуство од настава (бегане од часови) пријавиле 28,4% од учениците, во споредба со 71,6% кои никогаш не отсуствувале. Отсуства од други причини пријавиле 49,3% од учениците, што е речиси исто како и 50,7% кои не биле засегнати од таквите отсуства (Графикон 6).

4.5. Перцепирана достапност на супстанции

Табела 3. Перцепирана достапност на супстанции: преваленца на ученици кои одговориле дека супстанцијата е „прилично лесна“ или „многу лесна“ за набавување

Перцепирана достапност на супстанции: преваленца на ученици кои одговориле дека супстанцијата е „прилично лесна“ или „многу лесна“ за набавување			
	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
цигари (без електронски/алтернативни производи)	37,4%	33,7%	35,5%
е-цигари	40,3%	35,4%	37,9%
наргиле	41,8%	34,4%	38,0%
производи од тутун кој се загрева	31,7%	27,4%	29,4%
пиво	58,5%	52,5%	55,5%
вино	49,3%	50,5%	49,9%
жестоки пијалоци	44,7%	44,5%	44,6%
канабис	21,3%	12,1%	16,6%
амфетамин	7,7%	5,9%	6,8%
метамфетамин	5,9%	4,6%	5,2%
транквилизери/седативи без рецепт	10,8%	9,8%	10,3%
екстази/мдма	8,9%	6,3%	7,6%
кокаин	10,3%	9,8%	10,0%

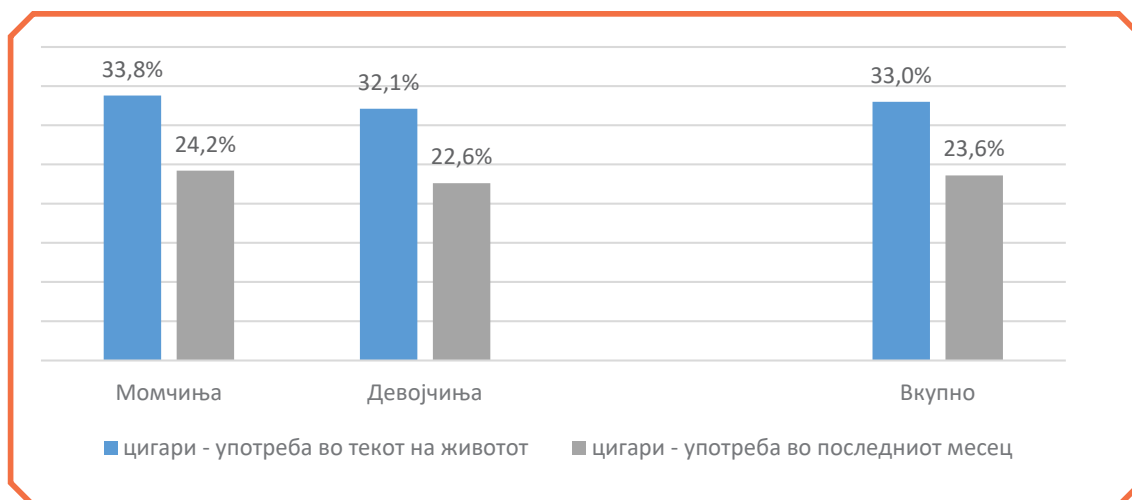
Според податоците во Табела 3, 35,5% од сите ученици изјавиле дека цигарите се прилично лесни или многу лесни за набавка, со малку поголем процент кај момчињата (37,4%) во споредба со девојчињата (33,7%). За електронските цигари, 37,9% од учениците изјавиле дека имаат лесен пристап (40,3% момчиња, 35,4% девојчиња), додека 38,0% го кажале истото за производите за наводници (41,8% момчиња, 34,4% девојчиња). Загреаните тутунски производи биле перцепирани како лесно достапни од 29,4% од учениците, при што 31,7% од момчињата и 27,4% од девојчињата одговориле на овој начин.

Меѓу алкохолните пијалоци, пивото е наведено како лесно достапно од 55,5% од учениците (58,5% момчиња, 52,5% девојчиња). Виното е следно со 49,9% (49,3% момчиња, 50,5% девојчиња) и жестоките пијалоци со 44,6% (44,7% момчиња, 44,5% девојчиња).

Канабисот го сметале за лесно достапен од страна на 16,6% од учениците вкупно, со забележителна разлика во полот: 21,3% од момчињата наспроти 12,1% од девојчињата. За други недозволен супстанции, помал процент пријавил лесен пристап: амфетамини (6,8%), метамфетамини (5,2%), транквилизери или седативи без рецепт (10,3%), екстази/MDMA (7,6%) и кокаин (10,0%), при што момчињата генерално пријавуваат малку поголема перцепирана достапност од девојчињата.

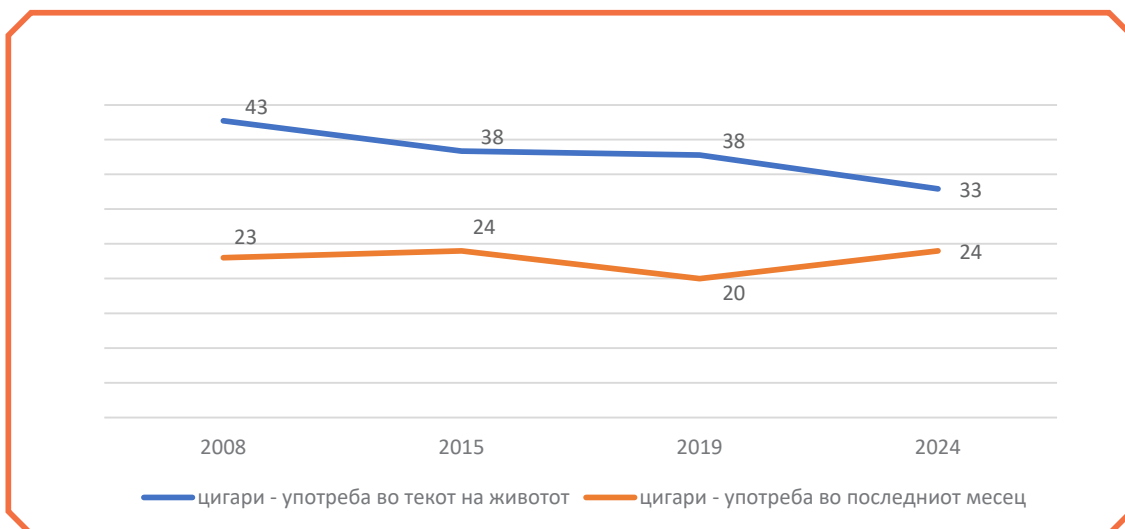
4.6. Употреба на цигари

Во овој сет на податоци, прашањата се однесуваат само на употребата на цигари, а ги исклучуваат дигиталните и алтернативните тутунски производи.

Графикон 7. Преваленца на употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) во текот на животот и последниот месец

Податоците покажуваат дека 33% од сите ученици користеле цигари (со исклучок на електронски или алтернативни производи) барем еднаш во животот, со малку поголема преваленца кај момчињата(33,8%) во споредба со девојчињата(32,1%). Во однос на неодамнешната употреба, 23,6% од учениците пријавиле дека пушеле цигари во последниот месец, повторно со мала разлика помеѓу момчињата(24,2%) и девојчињата(22,6%) (Графикон 7).

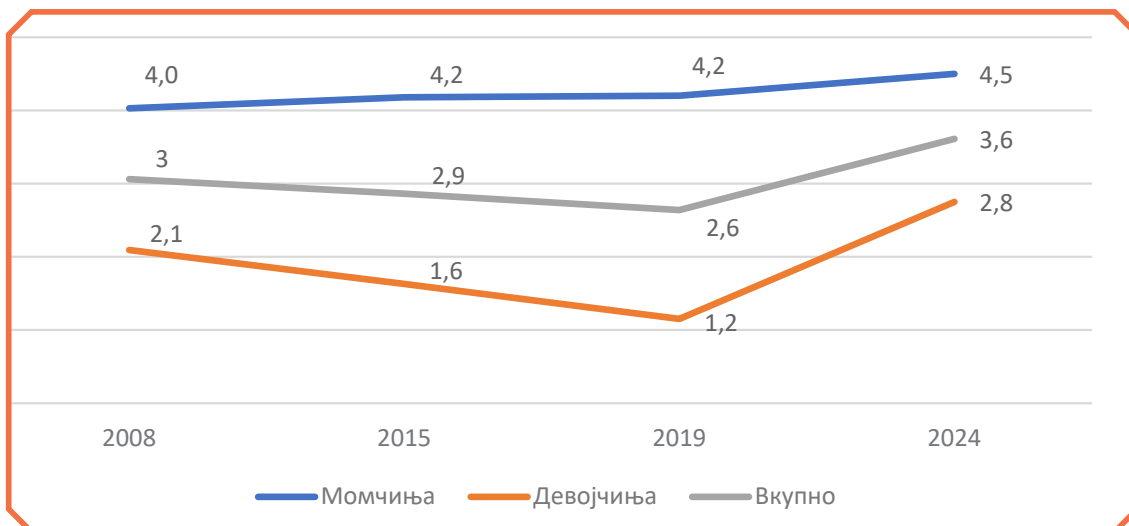
Графикон 8. Тренд 2008-2024: Преваленца на употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) во текот на животот и последниот месец

Податоците покажуваат тренд на опаѓање на употребата на цигари во текот на животот кај учениците во текот на годините. Во 2008 година, 43% изјавиле дека некогаш користеле цигари, што се намалило на 38% во 2015 и во 2019 година, а потоа се намалило на 33% во 2024 година. Спротивно на тоа, употребата на цигари во последните 30 дена останала релативно стабилна: 23% во 2008 година, малку се зголемила на 24% во 2015 година, потоа се намалила на 20% во 2019 година, пред повторно да се зголеми на 24% во 2024 година (Графикон 8).

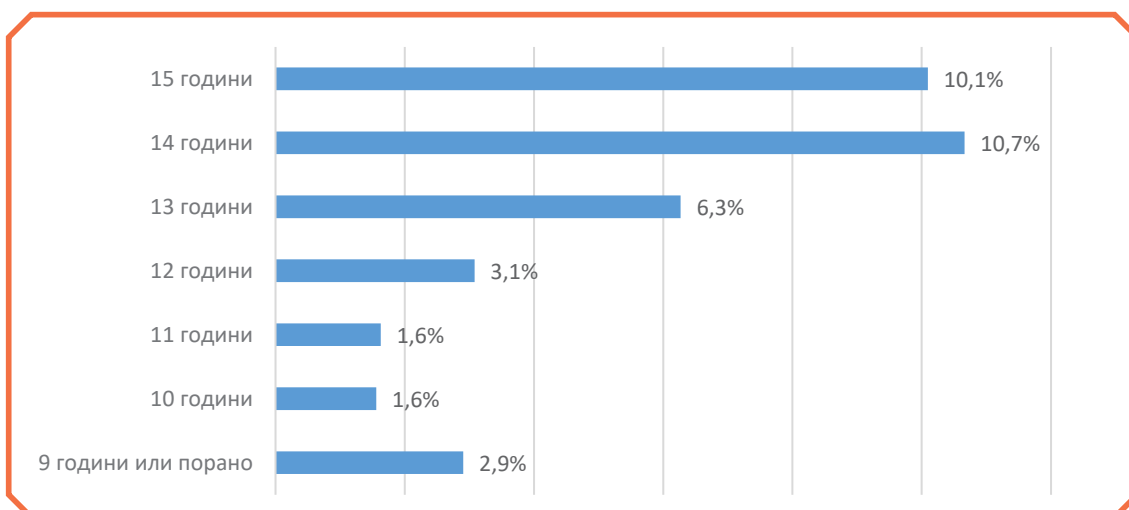
Графикон 9. Секојдневна употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) на возраст од 13 години или помлади

Податоците покажуваат дека 3,6% од сите ученици пријавиле секојдневна употреба на цигари на возраст од 13 години или помлади. Преваленцата била поголема кај момчињата (4,5%) во споредба со девојчињата (2,8%) (Графикон 9).

Графикон 10. Тренд 2008-2024: Секојдневна употреба на цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи) на возраст од 13 години или помлади

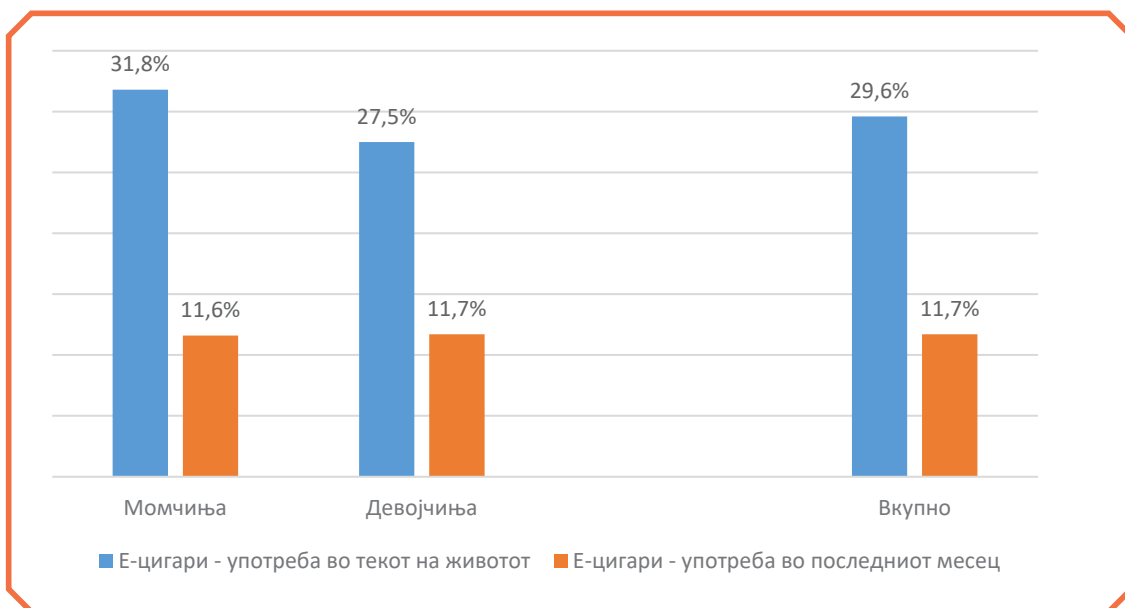
Податоците покажуваат дека вкупната преваленца на секојдневната употреба на цигари на возраст од 13 години или помлади малку се зголемила со текот на времето, зголемувајќи се од 3,0% во 2008 година на 3,6% во 2024 година. Кај момчињата, преваленцата останала релативно стабилна, постепено зголемувајќи се од 4,0% во 2008 година на 4,5% во 2024 година. Сепак, кај девојчињата, трендот се сменил: по постојан пад од 2,1% во 2008 година на 1,2% во 2019 година, стапката се искачила на 2,8% во 2024 година (Графикон 10).

Графикон 11. Возраст на првото користење цигари (исклучуваат електронски/алтернативни производи)

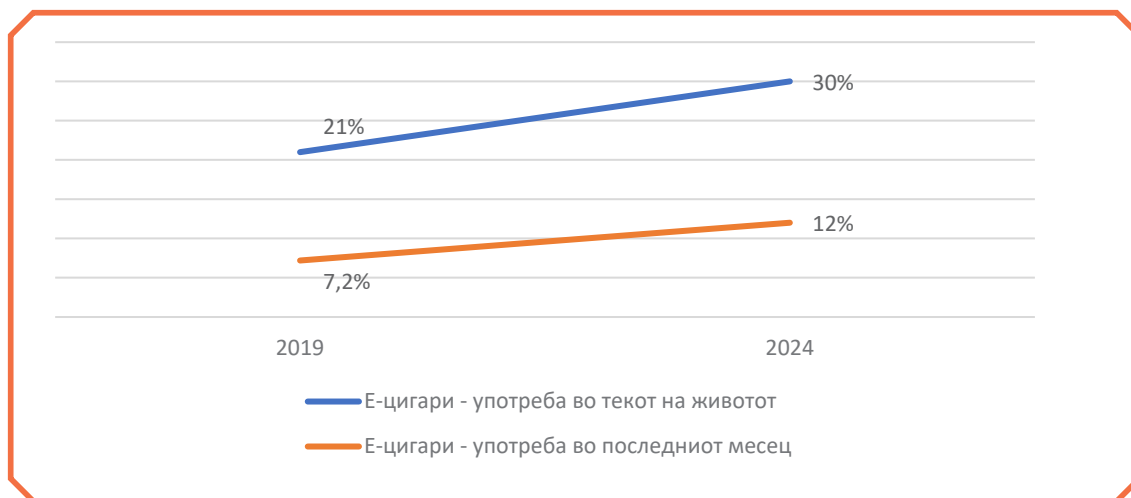
Податоците покажуваат дека највисоката преваленца на употреба на прва цигара (со исклучок на електронски или алтернативни производи) се јавува на возраст од 14 години (10,7%) и 15 години (10,1%). Започнувањето започнува уште на 9 години или помлади кај 2,9% од учениците, со мали, но конзистентни проценти на возраст од 10 години (1,6%), 11 години (1,6%) и 12 години (3,1%). На возраст од 13 години, стапката се зголемува на 6,3% (Графикон 11).

4.7. Употреба на електронски цигари, тутунски производи што се загреваат, наргиле

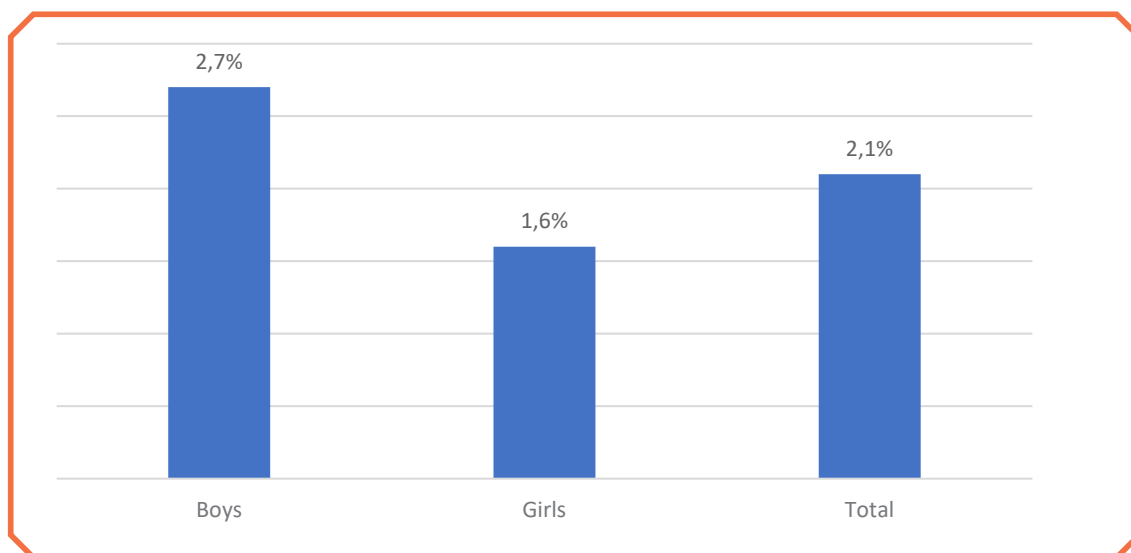
Графикон 12. Преваленца на употреба на електронски цигари во текот на животот и во последниот месец

Податоците покажуваат дека 29,6% од сите ученици користеле е-цигари барем еднаш во животот, со поголема преваленца кај момчињата (31,8%) во споредба со девојчињата (27,5%). Во однос на употребата во последниот месец, 11,7% од учениците пријавиле неодамнешна употреба на е-цигари, со речиси идентични стапки помеѓу момчињата (11,6%) и девојчињата (11,7%) (Графикон 12).

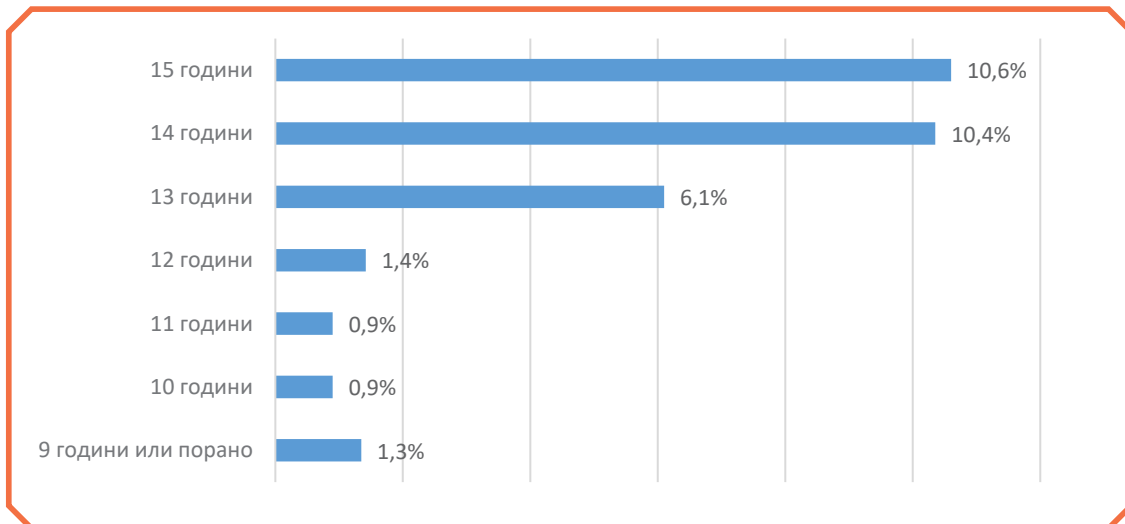
Графикон 13. Тренд 2019-2024: Употреба на електронски цигари во текот на животот и во последниот месец

Податоците покажуваат зголемување на употребата на е-цигари кај учениците, како во текот на животот, така и во последниот месец, помеѓу 2019 и 2024 година. Употребата во текот на животот се зголемила од 21% во 2019 година на 30% во 2024 година, додека употребата во последниот месец се зголемила од 7,2% на 12% во истиот период. Во претходните бранови на ЕСПАД, немало прашања во врска со е-цигарите (Графикон 13).

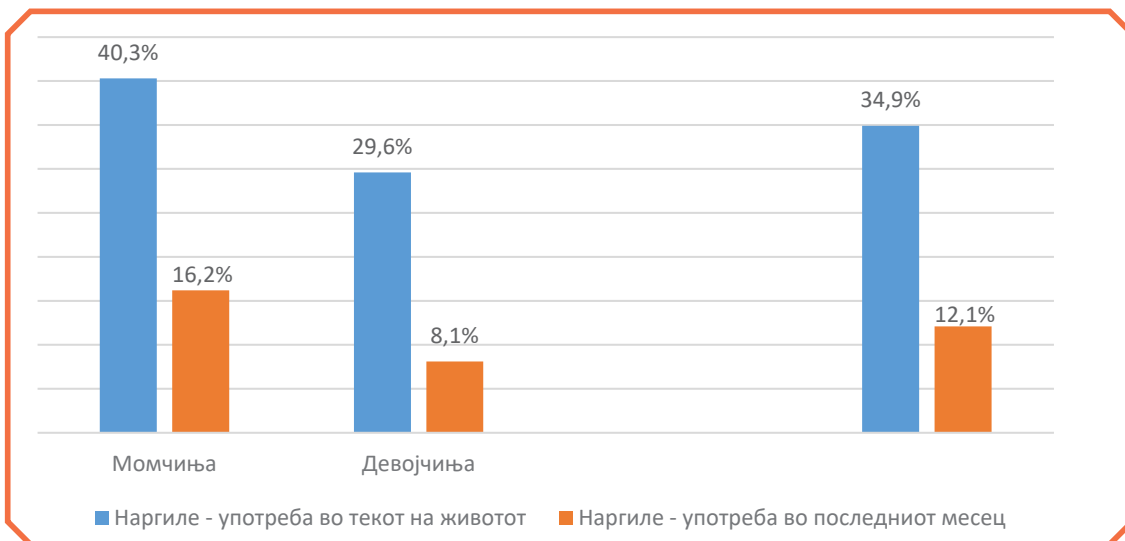
Графикон 14. Секојдневна употреба на е-цигари на возраст од 13 години или помлади

Податоците покажуваат дека 2,1% од сите ученици пријавиле секојдневна употреба на е-цигари на возраст од 13 години или помлади. Преваленцата била поголема кај момчињата (2,7%) во споредба со девојчињата (1,6%) (Графикон 14).

Графикон 15. Возраст на прва употреба на електронски цигари

Податоците покажуваат дека највисоките стапки на прва употреба на е-цигара се јавуваат на возраст од 14 (10,4%) и 15 (10,6%). Започнувањето започнува уште на 9 годишна возраст или порано кај 1,3% од учениците, со помал процент на возраст од 10 (0,9%), 11 (0,9%) и 12 (1,4%) години. На 13-годишна возраст, стапката се зголемува на 6,1%, што укажува на значителен пораст на започнувањето во текот на раната адолесценција (Графикон 15).

Графикон 16. Преваленца на употреба на наргиле во текот на целиот живот и последниот месец

Меѓу сите ученици, 34,9% изјавиле дека користеле наргиле барем еднаш во животот, при што употребата е поголема кај момчињата (40,3%) отколку кај девојчињата (29,6%). Во последниот месец, вкупно 12,1% ученика изјавиле дека користеле наргиле, повторно момчињата (16,2%) се оние кои укажуваат на поголема преваленца од девојчињата (8,1%) (Графикон 16).

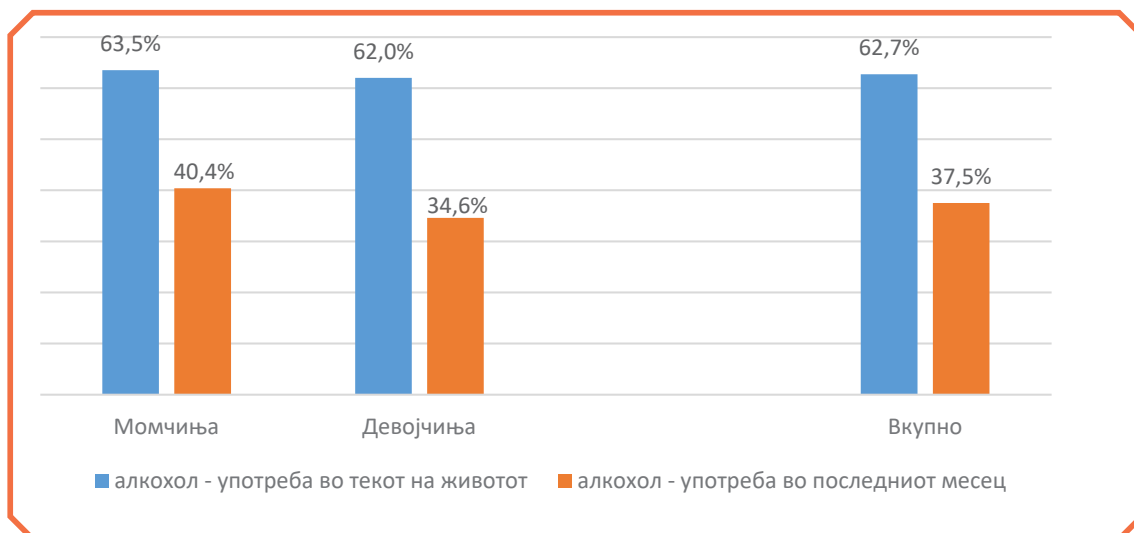

Графикон 17. Преваленца на употреба на тутунски производи кои се загреваат во текот на животот и во последниот месец

Вкупно 19,9% од учениците изјавиле дека користеле тутунски производи кои се загреваат барем еднаш во животот, со малку поголема преваленца кај момчињата (21,1%) во споредба со девојчињата (18,9%). Во последниот месец, 10,3% од учениците пријавиле употреба, при што момчињата (10,9%) повторно покажуваат малку повисока стапка од девојчињата (9,8%) (Графикон 17).

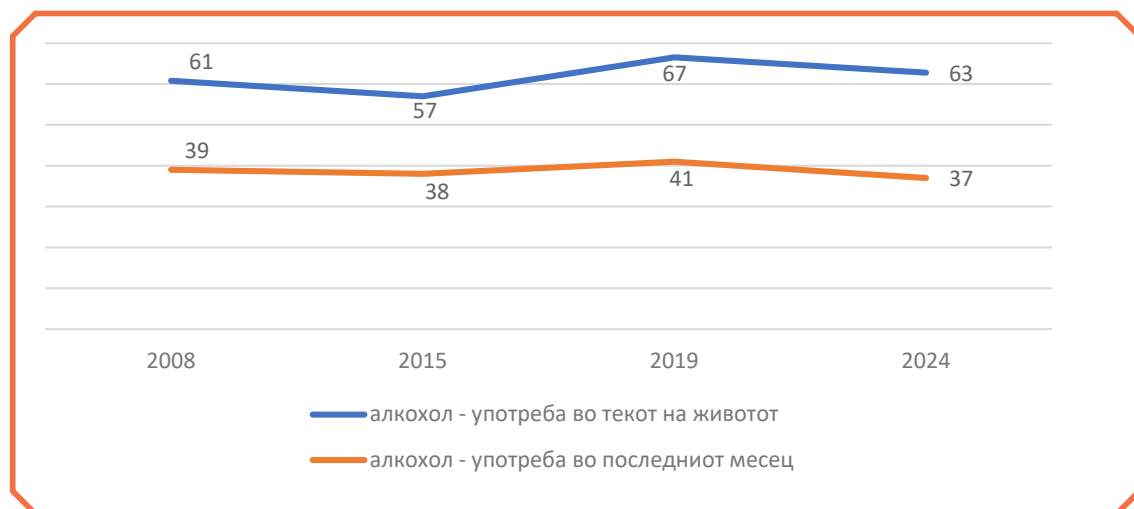
4.8. Употреба на алкохол

Збирот на графикони и табели во делот „Употреба на алкохол“ се однесуваат на алкохолни пијалоци – вклучувајќи пиво, алкохол со овошни вкусови, претходно мешани пијалоци “сечен пијалок”, вино и жестоки пијалоци.

Графикон 18. Преваленца на употреба на алкохол во текот на животот и во последниот месец

Употребата на алкохол во текот на животот е малку поголема кај момчињата (63,5%) отколку кај девојчињата (62,0%), што резултира со вкупна преваленца од 62,7%. Употребата на алкохол минатиот месец покажува поизразена разлика во половите, при што 40,4% од момчињата и 34,6% од девојчињата пријавиле употреба, а вкупната преваленца е 37,5% (Графикон 18).

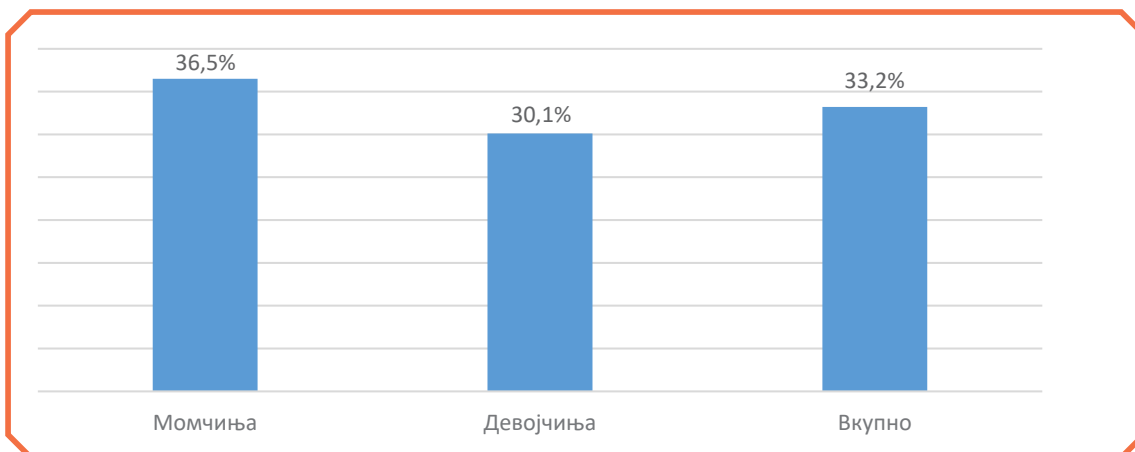

Графикон 19. Тренд 2008 – 2024: Преваленца на употреба на алкохол во текот на животот и во последниот месец

Од 2008 до 2024 година, употребата на алкохол во текот на животот кај адолесцентите покажува флукутирачки тренд. Таа била 61% во 2008 година, се намалила на 57% во 2015 година, достигнала врв од 67% во 2019 година, а потоа се

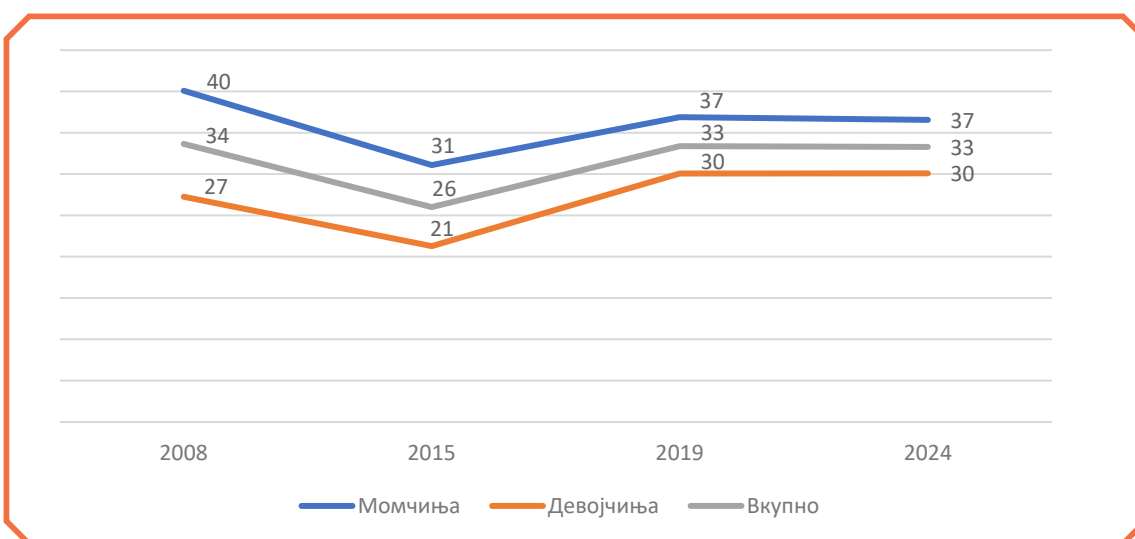
намалила на 63% во 2024 година. Ова укажува на вкупно зголемување во текот на 16-годишниот период, со значителен пораст помеѓу 2015 и 2019 година, проследено со мал пад во најновиот период.

Минатиот месец, употребата на алкохол остана релативно стабилна, но покажува мал тренд на опаѓање. Во 2008 година изнесувала 39%, се намалила на 38% во 2015 година, малку се зголемила на 41% во 2019 година и повторно се намалила на 37% во 2024 година (Графикон 19).

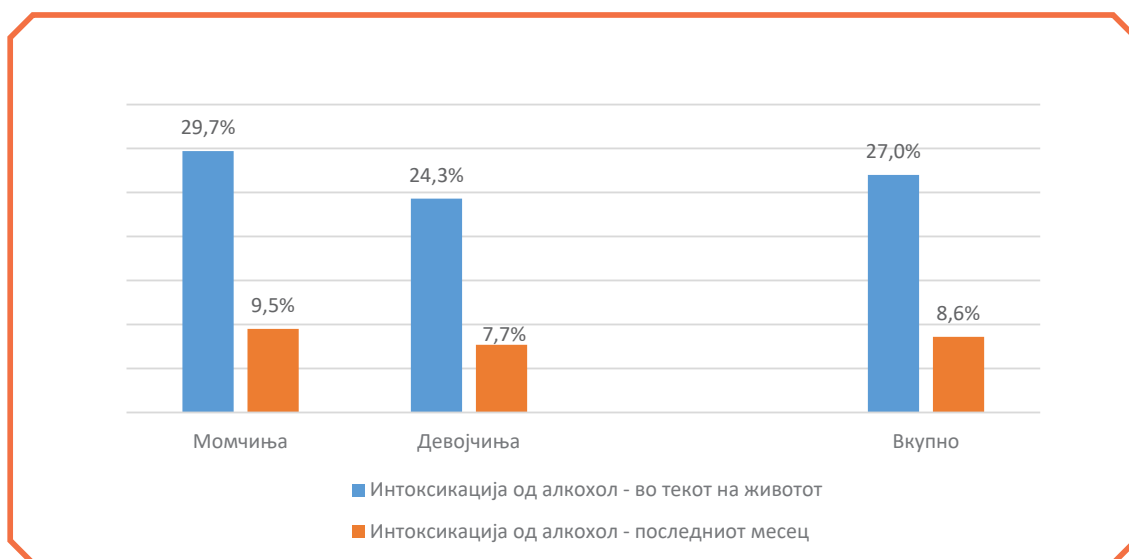
Графикон 20. Пијанство (пет или повеќе пијалоци во една пригода) во текот на последните 30 дена

Тешко епизодно пиење, односно пијанство (пет или повеќе пијалоци во една пригода) во последните 30 дена пријавиле 36,5% од момчињата и 30,1% од девојчињата, што резултира со вкупна преваленца од 33,2%. Ова укажува дека момчињата почесто се впуштаат во пијанство отколку девојчињата (Графикон 20).

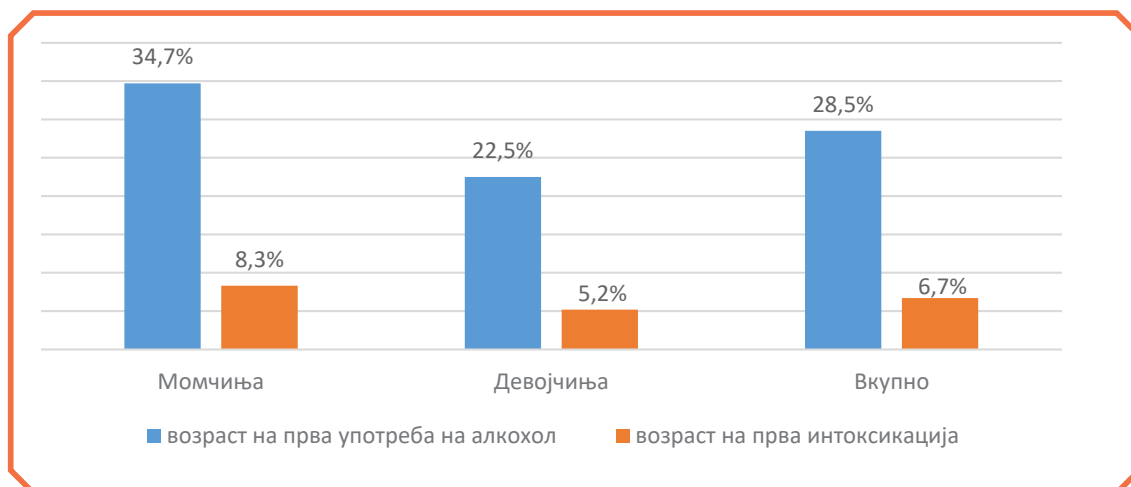
Графикон 21. Тренд 2008 – 2024: Пијанство (пет или повеќе пијалоци во една пригода) во текот на последните 30 дена

Помеѓу 2008 и 2024 година, тешкото епизодно пиење кај момчињата се намалило од 40% во 2008 година на 31% во 2015 година, потоа се зголемило на 37% во 2019 година и останало стабилно во 2024 година. Кај девојчињата, преваленцата се намали од 27% во 2008 година на 21% во 2015 година, по што следеше зголемување на 30% во 2019 година, што остана непроменето во 2024 година. Вкупната преваленца следеше сличен модел, намалувајќи се од 34% во 2008 година на 26% во 2015 година, а потоа зголемувајќи се на 33% и во 2019 и во 2024 година. Овие трендови укажуваат на целокупен пад во првата половина од периодот, проследено со враќање на нивоата близу до 2008 година во последните години (Графикон 21).

Графикон 22. Преваленца на интоксикација од алкохол во текот на животот и минатиот месец

Преваленцата на интоксикација со алкохол во текот на животот е поголема кај момчињата (29,7%) отколку кај девојчињата (24,3%), што резултира со вкупно 27,0%. Интоксикацијата минатиот месец покажува сличен родов модел, при што 9,5% од момчињата и 7,7% од девојчињата пријавуваат неодамнешни епизоди, што доведува до вкупна преваленца од 8,6% (Графикон 22).

Графикон 23. Преваленца на ученици кои за прв пат пробале алкохол и ученици кои за прв пат биле интоксичирани на возраст од 13 години или помлади

Меѓу учениците, 28,5% изјавиле дека го имале своето прво искуство со алкохол на возраст од 13 години или помлади. Ова однесување било позастапено кај момчињата, при што 34,7% пријавиле рана употреба на алкохол, во споредба со 22,5% од девојчињата. Кога станува збор за интоксикација, 6,7% од учениците изјавиле дека биле интоксичирани за прв пат на возраст од 13 години или помлади. Повторно, преваленцата била поголема кај момчињата (8,3%) отколку кај девојчињата (5,2%) (Графикон 23).

Табела 4. Прилики за пиење алкохол во последната година

	Ретко	Понекогаш	Најчесто	Секогаш
за да ужива во забавата	15,7%	12,2%	11,2%	5,2%
кога се чувствува депресивно или нервозно	9,6%	6,1%	3,3%	2,6%
при лошо расположение	10,5%	9,9%	5,2%	2,8%
убаво чувство при пиење	13,7%	10,2%	7,2%	3,7%
за да биде “Хај”	9,2%	5,9%	3,8%	2,5%
дружењето е позабавно	12,2%	11,1%	9,5%	5,5%
за да се вклопи во група	9,4%	4,5%	2,5%	1,3%
подобар помин на забавите и прославите	13,1%	10,7%	9,5%	5,2%
за да заборави на проблемите	9,9%	5,6%	4,3%	3,3%
затоа што е забавно	13,9%	10,7%	7,6%	4,7%
за да им се допаднат на другите	5,1%	2,1%	1,0%	0,5%
за да не се чувствува изоставен/а	6,7%	2,6%	1,3%	1,1%

Во последната година, 15,7% изјавиле дека ретко пијат алкохол за да уживаат во забава, додека 5,2% го правеле тоа секогаш. За да им биде позабавно - 13,9% пиеле ретко, а 4,7% секогаш. Кога се чувствувале тажно или нервозно, одговорите „ретко“ се движеле од 9,6% до 10,5%, додека „секогаш“ се движеле од 2,6% до 2,8%. За да се осеќаат „хај“, 9,2% пиеле ретко, а 2,5% секогаш. Пиењето за да се вклопат или да бидат сакани било ретко, со одговори „ретко“ од 9,4% и 5,1%, а „секогаш“ само 1,3% и 0,5%, што покажува јасен пад. Слично на тоа, избегнувањето на чувството на изоставеност го пријавиле 6,7% ретко и 1,1% секогаш. Генерално, пиењето од социјални или емоционални причини има тенденција да се случува поретко отколку „секогаш“ (Табела 4).

4.9. Употреба на транквилизери/седативи

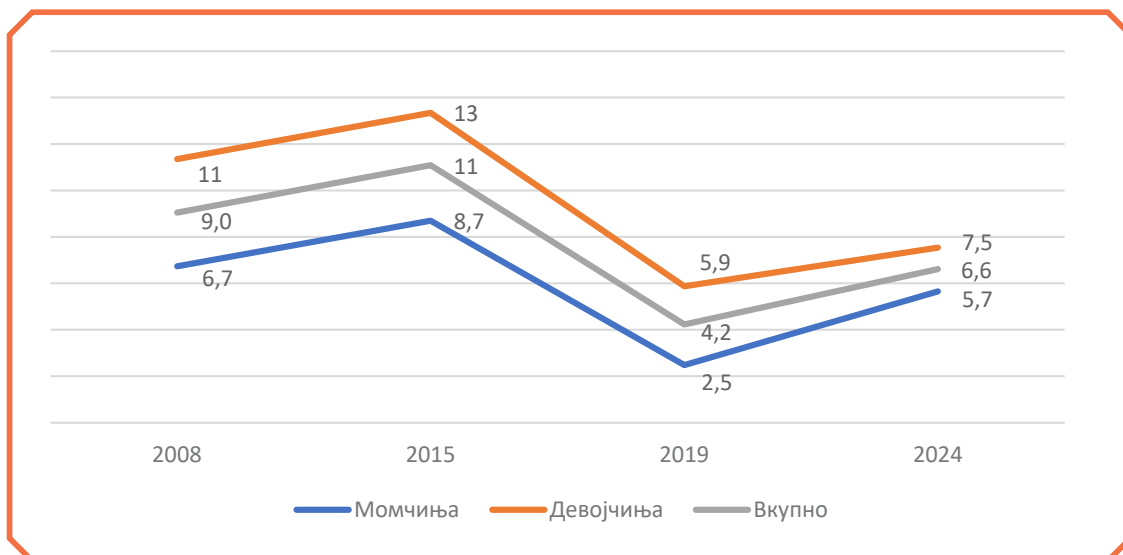
Оваа сесија се однесува на употребата на транквилизери и седативи, како што се (дијазепам, лекселиум, валиум, хелекс), како и лекови против болки (диклофенак, кетонал, волтарен, дорета) кои понекогаш лекарите ги препишуваат за да им помогнат на луѓето да се смират, да заспијат полесно или да се релаксираат. Аптеките не би требало да ги даваат овие лекови без рецепт.

Графикон 24. Употреба на транквилизери/седативи и лекови против болки во текот на животот

Употреба на транквилизери или седативи со рецепт во некоја прилика во текот на животот пријавиле 9,9% од момчињата и 12,2% од девојчињата, што изнесува вкупно 11,0%. Употребата на седативи без рецепт била помала, со 5,7% од момчињата и 7,5%

од девојчињата, што изнесува вкупно 6,6%. Употреба на лекови против болки без рецепт за да се „надуваат“ пријавиле 10,3% од момчињата и 9,9% од девојчињата, што изнесува вкупно 10,1% (Графикон 24).

Графикон 25. Тренд 2008-2024: употреба на транквилизери или седативи БЕЗ лекарски рецепт во текот на животот

Употребата на транквилизери или седативи во текот на живот без лекарски рецепт се намалила од 2008 до 2019 година, а потоа повторно се зголемила до 2024 година. Кај момчињата, употребата се намалила од 6,7% во 2008 година на 2,5% во 2019 година, а потоа се зголемила на 5,7% во 2024 година. Кај девојчињата, употребата на седативи без лекарски рецепт се намалила од 11% во 2008 година на 5,9% во 2019 година, зголемувајќи се на 7,5% во 2024 година. Вкупниот број следел сличен модел: 9,0% во 2008 година, достигнувајќи врв од 11% во 2015 година, паѓајќи на 4,2% во 2019 година и зголемувајќи се на 6,6% во 2024 година (Графикон 25).

4.10. Ментално здравје и благосостојба

Табела 5. Ментално здравје и благосостојба: самооценување за последните 2 недели

Ментална благосостојба: самооценување во последните 2 недели							
		Цело време	Најчесто	Повеќе од половина од времето	Помалку од половина од времето	Малку од времето	Во ниту еден момент
се чувствувам весело и расположено	Момчиња	27,4%	36,1%	17,9%	7,1%	5,7%	5,8%
	Девојчиња	16,8%	33,0%	24,6%	11,2%	10,2%	4,2%
	Вкупно	22,0%	34,5%	21,3%	9,1%	8,0%	5,0%
се чувствувам смирено и опуштено	Момчиња	26,5%	33,6%	18,2%	8,6%	6,4%	6,7%
	Девојчиња	12,8%	27,1%	21,5%	17,3%	15,9%	5,3%
	Вкупно	19,5%	30,3%	19,9%	13,1%	11,3%	6,0%
се чувствувам активно и енергично	Момчиња	31,5%	31,2%	16,4%	9,1%	5,8%	6,1%
	Девојчиња	16,1%	23,8%	21,4%	18,5%	15,1%	5,1%
	Вкупно	23,7%	27,4%	18,9%	13,9%	10,5%	5,6%
се чувствувам свежо и одморено	Момчиња	21,4%	26,3%	15,7%	11,6%	13,1%	11,9%
	Девојчиња	10,8%	19,6%	13,7%	16,2%	22,6%	17,1%
	Вкупно	16,0%	22,9%	14,7%	13,9%	17,9%	14,6%
се чувствувам исполнето со работи кои ме интересираат	Момчиња	32,4%	30,3%	15,2%	9,5%	6,1%	6,5%
	Девојчиња	20,5%	27,4%	16,2%	13,4%	15,7%	6,8%
	Вкупно	26,3%	28,8%	15,7%	11,5%	11,0%	6,7%

Во изминатите две недели, 27,4% од момчињата изјавиле дека се чувствувале весело и расположено цело време, во споредба со 16,8% од девојчињата. Од друга страна, 5,8% од момчињата и 4,2% од девојчињата изјавиле дека воопшто не се чувствувале весело.

За чувство на смиреност и опуштеност, 26,5% од момчињата го пријавиле ова постојано, додека само 12,8% од девојчињата го сториле тоа. Во ниту еден момент, 6,7% од момчињата и 5,3% од девојчињата не се чувствувале смирено и опуштено.

Кога станува збор за чувството на активност и енергичност, 31,5% од момчињата се осеќале така постојано, во споредба со 16,1% од девојчињата. 6,1% од момчињата и 5,1% од девојчињата изјавиле дека никогаш не се чувствувале активно и енергично.

За чувство на свежина и одмор, 21,4% од момчињата го пријавиле ова како постојано чувство, додека само 10,8% од девојчињата го пријавиле истото чувство. Во ниту еден момент, 11,9% од момчињата и 17,1% од девојчињата не се чувствувале свежи и одморени.

32,4% од момчињата се чувствувале полни со живот цело време, во споредба со 20,5% од девојчињата. Никогаш не се чувствувале полни со живот изјавиле 6,5% од момчињата и 6,8% од девојчињата (Табела 5).

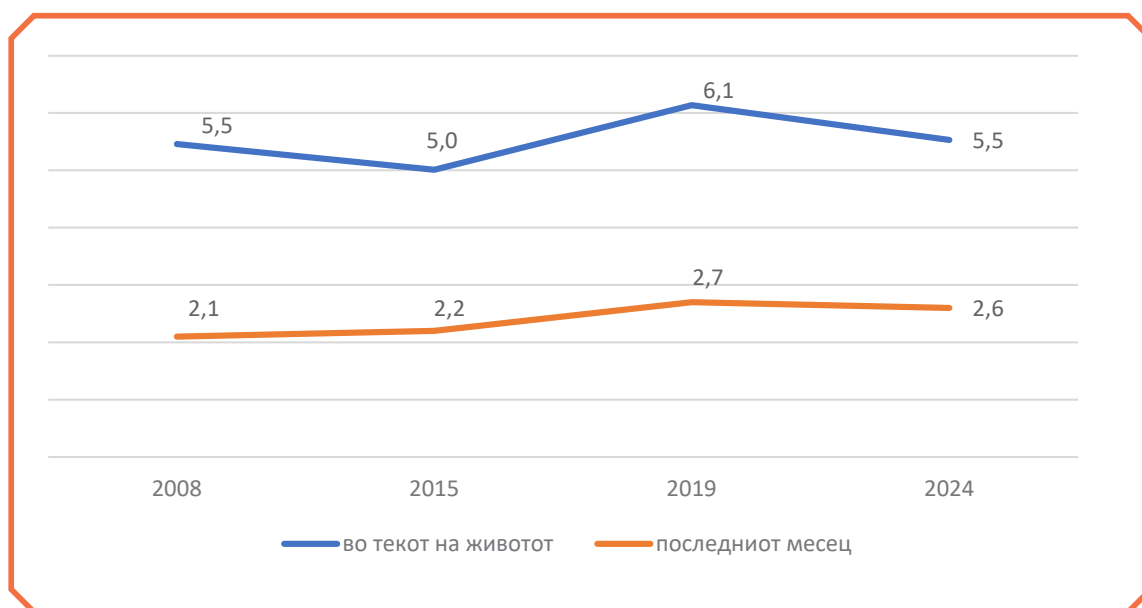
4.11. Модул за канабис

Терминот „канабис“ се однесува на хашиш и марихуана.

Графикон 26. Преваленца на употреба на канабис во текот на животот, минатата година и последниот месец

Податоците за употребата на канабис кај адолесцентите покажуваат дека 5,5% од вкупното испитано население пријавило дека користело канабис барем еднаш во животот, 4,3% во последната година, додека 2,6% пријавиле употреба во последниот месец. Поделени по пол, преваленцата на употреба во текот на животот, минатата година и последниот месец кај момчињата е поголема во споредба со девојчињата (Графикон 26).

Графикон 27. Тренд 2008 – 2024: Употреба на канабис во текот на живот и во последниот месец

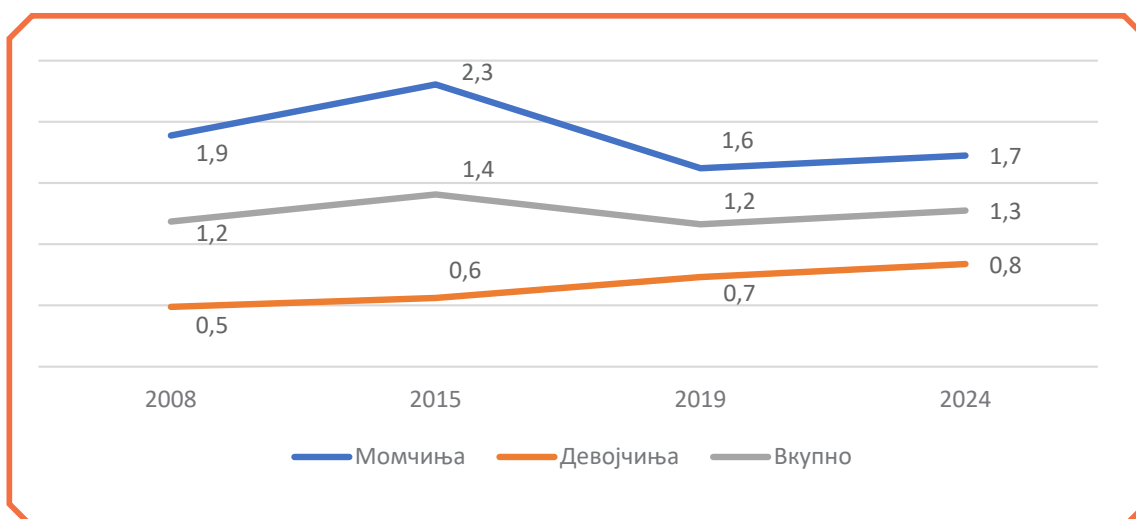
Помеѓу 2008 и 2024 година, преваленцата на употреба на канабис кај учениците покажа релативна стабилност, со мали флукутации во текот на годините. Употреба на канабис во било која прилика во текот на живот е пријавена од страна на 5,5% од учениците и во 2008 и во 2024 година. Благ пад е забележан во 2015 година (5,0%), по што следело зголемување во 2019 година кога достигнала 6,1%, највисока стапка забележана во текот на набљудуваниот период. До 2024 година, преваленцата во текот на целиот живот се вратила на исто ниво како во 2008 година.

Употребата на канабис во минатиот месец, што одразува понова и потенцијално редовна потрошувачка на канабис, следеше со сличен тренд. Во 2008 година, 2,1% од учениците пријавиле дека користеле канабис во последните 30 дена. Оваа бројка малку се зголемила - 2,2% во 2015 година и дополнително се зголемила - 2,7% во 2019 година. Во 2024 година, преваленцата била 2,6%, што укажува на мало опаѓање од врвот, но сепак е повисока од стапките забележани во 2008 и 2015 година (Графикон 27).

Графикон 28. Употреба на канабис на возраст од 13 години или помлади

Преваленцата на рана употреба на канабис - дефинирана како прва употреба на 13 години или помлади - е релативно ниска кај учениците. Генерално, 1,3% од учениците пријавиле дека започнале со употреба на канабис на оваа рана возраст. Кога се анализирали по пол, момчињата имаат повеќе од двојно поголема веројатност од девојчињата да почнат рано да користат канабис, при што 1,7% од момчињата во споредба со 0,8% од девојчињата пријавиле употреба на 13 години или помлади (Графикон 28).

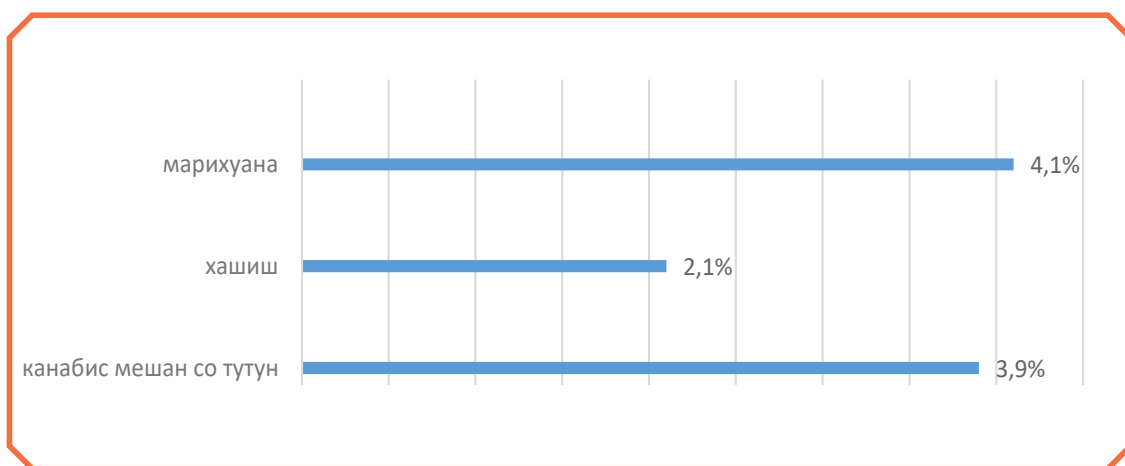

Графикон 29. Тренд 2008 - 2024: Употреба на канабис на возраст од 13 години или помлади

Преваленцата на употреба на канабис на возраст од 13 години или помлади кај учениците останала релативно стабилна во периодот од 2008 до 2024 година, со мали флуктуации.

Кај момчињата, раната употреба на канабис била пријавена од 1,9% во 2008 година, малку се зголемила на 2,3% во 2015 година, пред да се намали на 1,6% во 2019 година, а потоа повторно малку да се зголеми на 1,7% во 2024 година. Кај девојчињата, стапките се постојано пониски, почнувајќи од 0,5% во 2008 година и постепено зголемувајќи се на 0,8% во 2024 година.

Генерално, вкупниот процент на ученици кои започнуваат со употреба на канабис на 13 години или помлади нема значителни разлики (Графикон 29).

Графикон 30. Употреба на различни видови канабис во текот на минатата година

Меѓу учениците кои пријавиле дека користеле канабис во последните 12 месеци, најчесто користената форма на канабис била маришуаната (трева), со 4,1% кои пријавиле нејзина употреба. Веднаш по неа следел **канабисот измешан со тутун**, за кој пријавиле употреба 3,9% од учениците. Хашисот бил поретко користен, при што 2,1% навеле негова употреба во изминатата година (Графикон 30).

4.12. Други дроги

Табела 6. Употреба на недозволенни дроги во текот на животот и во текот на минатата година

Употреба на нелегални дроги во текот на животот и минатата година			
	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
Екстази/МДМА - во текот на животот	1,1%	0,5%	0,8%
Екстази/МДМА - минатата година	1,1%	0,3%	0,7%
Амфетамини - во текот на животот	1,3%	1,1%	1,1%
Амфетамини - минатата година	1,0%	0,4%	0,7%
Метамфетамини - во текот на животот	0,8%	0,1%	0,5%
Метамфетамини - минатата година	0,8%	0,1%	0,4%
Кокаин - во текот на животот	1,9%	1,2%	1,5%
Кокаин - минатата година	1,6%	0,6%	1,0%
Крек - во текот на животот	1,0%	0,0%	0,5%
Крек - минатата година	1,0%	0,0%	0,5%
Хероин - во текот на животот	1,1%	0,3%	0,7%
Хероин - минатата година	0,9%	0,2%	0,5%
Инхаланти - во текот на животот	2,0%	2,1%	2,1%
Инхаланти - минатата година	1,3%	0,7%	1,0%
Нови психоактивни супстанции - во текот на животот	1,4%	1,4%	1,4%
Нови психоактивни супстанции - минатата година	1,6%	1,1%	1,3%
ЛСД - во текот на животот	0,6%	0,5%	0,5%
Магични печурки - во текот на животот	1,2%	0,5%	0,8%
ГНВ - во текот на животот	0,7%	0,2%	0,5%
Фентанил - во текот на животот	0,7%	0,2%	0,4%
Дроги преку инјектирање - во текот на животот	0,9%	0,3%	0,6%
Алкохол заедно со лекови - во текот на животот	2,2%	2,4%	2,3%
Анаболни стероиди - во текот на животот	1,7%	0,2%	0,9%

Податоците од ЕСПАД 2024 покажуваат дека употребата на недозволенни дроги и други психоактивни супстанции кај учениците во текот на животот и во изминатата година останува релативно ниска, иако со значителни варијации во зависност од супстанцијата и полот.

Екстази (MDMA) е пријавено дека некогаш користеле 0,8% од учениците, со малку поголема преваленца кај момчињата (1,1%) во споредба со девојчињата (0,5%).

Амфетамини користеле 1,1% од учениците во текот на нивниот живот, со минимална разлика меѓу половите, иако момчињата (1,3%) пријавиле малку поголема употреба од девојчињата (1,1%). Употребата во изминатата година била вкупно 0,7%.

Метамфетамините покажале помала преваленца, со 0,5% кои пријавиле употреба во текот на животот, првенствено момчињата (0,8%). Само 0,4% користеле метамфетамини во последната година.

Кокаин е пријавен од 1,5% од учениците во текот на нивниот живот, повторно почесто кај момчињата (1,9%) отколку кај девојчињата (1,2%). Минатата година употребата изнесувала 1,0%.

Крек кокаин користеле 0,5% од учениците во текот на животот и минатата година, исклучиво кај момчињата.

Хероин пријавиле 0,7% од учениците во текот на животот и 0,5% во последната година, при што момчињата повторно покажуваат повисоки стапки од девојчињата.

Употребата на инхаланти, кои вклучуваат супстанции како лепило или растворувачи, имале највисока преваленца во текот на животот меѓу сите наведени супстанции, од 2,1% , со слични стапки кај момчињата и девојчињата. Минатата година употребата се намалила на 1,0% .

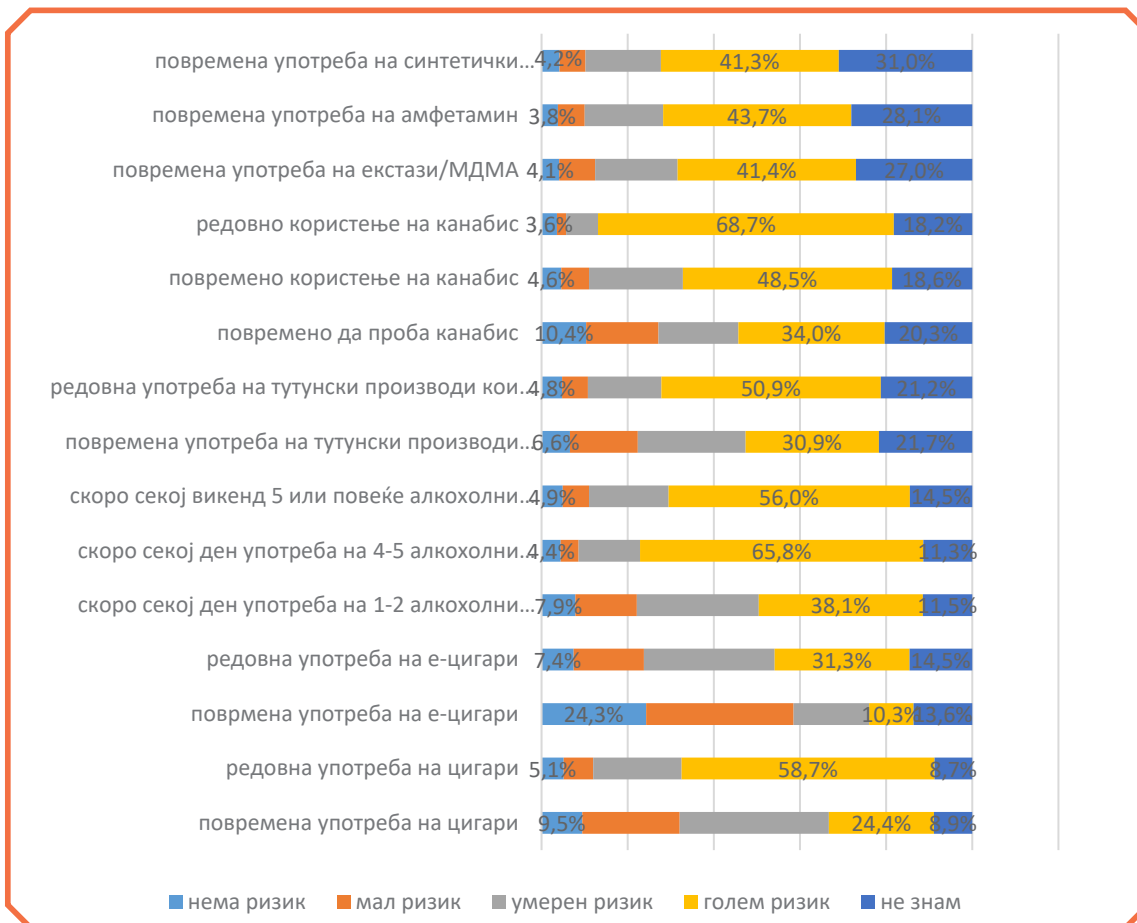
Новите психоактивни супстанции (НПС) , биле користени од 1,4% од учениците во текот на нивниот живот и 1,3% во последната година. Распределбата според пол била избалансирана.

Други помалку пријавувани супстанции вклучуваат ЛСД (0,5%), магични печурки (0,8%), GHB (0,5%) и фентанил (0,4%), сите со поголема употреба во текот на животот кај момчињата.

Дрогите што ги земале со инјектирање ги пријавиле 0,6% од учениците во текот на нивниот живот, а алкохолот во комбинација со таблети го пријавиле 2,3% , што покажува малку поголема преваленца кај девојчињата (2,4%) отколку кај момчињата (2,2%).

Употреба на анаболни стероиди е пријавена од вкупно 0,9% , со многу поголема преваленца кај момчињата (1,7%) отколку кај девојчињата (0,2%) (Табела 6).

4.13. Ставови кон перцепциите за ризик од употреба на супстанции

Графикон 31. Перцепции за ризик за различни супстанции – редовно или повремено

Перцепциите на учениците за ризикот на луѓето поврзан со различни супстанции и начини на употреба значително се разликува кај сите мерени ставки.

Цигари:

Кога повремено луѓето пушат цигари, околу една четвртина од учениците (24,4%) сметале дека тоа претставува голем ризик, додека поголем дел (34,7%) го сметале за умерен ризик.

За редовното пушење цигари, перцепциите за голем ризик биле многу повисоки, 58,7%, при што помалку ученици го сметале тоа за умерен или мал ризик.

Електронски цигари:

Повремената употреба на електронски цигари била перцепирана дека нема никаков ризик или има многу мал ризик (58,5% заедно), а само 10,3% ја оцениле како голем ризик.

Сепак, за редовна употреба на е-цигари, перцепцијата за голем ризик се зголемила на 31,3%, при што 30,3% ја сметаат за умерен ризик.

Алкохол:

Пиењето 1-2 алкохолни пијалоци речиси секој ден го сметале за голем ризик 38,1% од учениците, додека пиењето 4-5 пијалоци речиси секој ден го сметале за голем ризик поголемо мнозинство од 65,8%.

Слично на тоа, консумирањето 5 или повеќе пијалоци речиси секој викенд се сметало за голем ризик од 56,0%.

Тутунски производи кои се загреваат:

Повремената употреба била перцепирана како голем ризик од 30,9%, додека редовната употреба ја зголемила оваа перцепција на 50,9%.

Значителен дел од учениците (над 20%) одговориле со „Не знам“ и за повремениот и за редовна употреба на тутунски производи кои се загреваат.

Канабис:

Повременото пробување канабис го сметале за голем ризик 34,0% од учениците, додека повремениот пушење канабис ја зголемило ова перцепција на 48,5%.

Редовното пушење канабис се сметало за голем ризик од страна на големо мнозинство (68,7%).

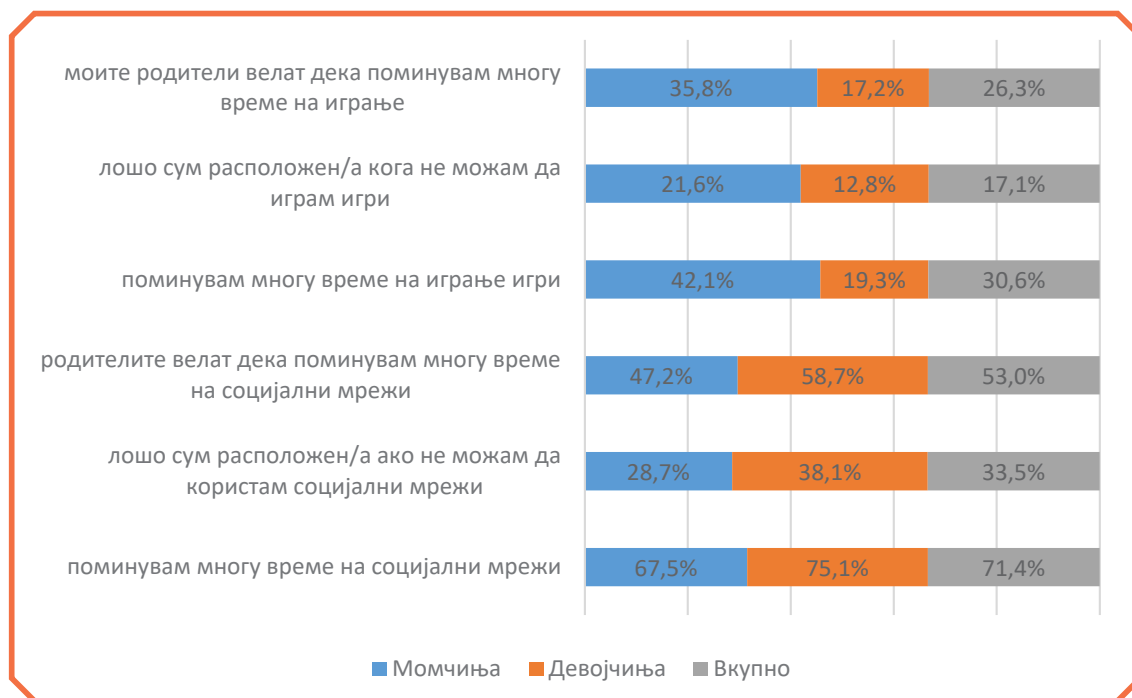
Други дроги (екстази/МДМА, амфетамини, синтетички канабиноиди):

За повремениот употреба на екстази/МДМА, 41,4% од учениците перцепирале голем ризик, при што висок процент (27%) не се сигурни („Не знам“).

Слични коментари беа забележани и за амфетамините и синтетичките канабиноиди, при што околу 41–44% перцепирале голем ризик, а значителен дел од учениците биле несигурни во врска со ризиците (28,1% за амфетамините и 31,0% за синтетичките канабиноиди). (Графикон 31).

4.14. Социјални мрежи и игри

Под социјални мрежи/медиуми се подразбираат Viber, WhatsApp, Twitter, Instagram, Facebook, Skype, Telegram, Snapchat и други, додека под играње игри се подразбира игри на компјутер, таблет, конзола, смартфон или друг електронски уред.

Графикон 32. Сопствена проценка за ризик од користење на социјалните мрежи и играње игри

Наодите откриваат значајни родови разлики во начинот на кој адолесцентите ги перцепираат ризиците поврзани со користењето на социјалните медиуми и играњето игри. Генерално, 71,4% од учениците се согласиле дека поминуваат премногу време на социјалните мрежи, при што девојчињата (75,1%) ја изразиле оваа загриженост почесто од момчињата (67,5%). Дополнително, 33,5% изјавиле дека се чувствуваат лошо расположено поради користењето на социјалните медиуми, повторно со поголем процент кај девојчињата (38,1%) во споредба со момчињата (28,7%).

Родителските грижи беа одразени и во податоците: над половина (53,0%) од адолесцентите изјавиле дека нивните родители веруваат дека поминуваат премногу време на социјалните мрежи, при што оваа перцепција е почеста кај девојчињата (58,7%) отколку кај момчињата (47,2%).

Спротивно на тоа, кога станува збор за играње игри, момчињата покажаа поголем самоперцепиран ризик. Значителни 42,1% од момчињата сметале дека поминуваат премногу време играјќи игри, во споредба со само 19,3% од девојчињата. Слично на тоа, повеќе момчиња (21,6%) отколку девојчиња (12,8%) изјавиле дека играњето игри им предизвикува лошо расположение. Перцепцијата на родителите го следела истиот тренд - 35,8% од момчињата рекле дека нивните родители мислат дека премногу играат игри, во споредба со само 17,2% од девојчињата.

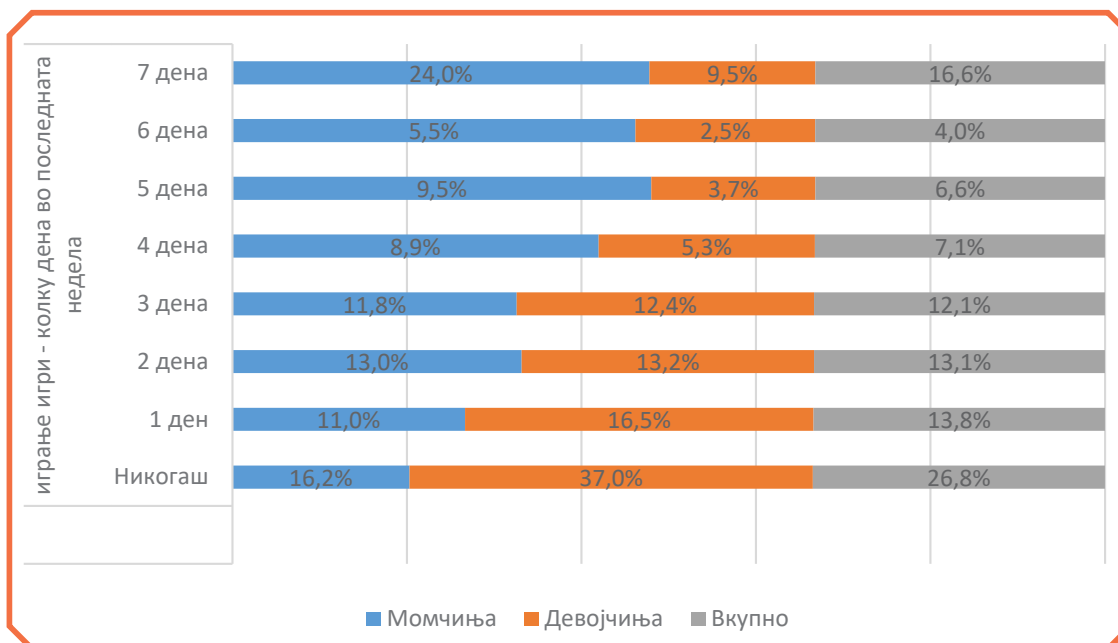
Овие резултати укажуваат дека додека девојчињата се посвесни за потенцијалните негативни ефекти од социјалните медиуми, момчињата почесто ги препознаваат ризиците поврзани со игрите. Перцепциите на родителите исто така се совпаѓаат со овие родови модели на користење и загриженост (Графикон 32).

Табела 7. Просечен број часови поминати во игри во последните 30 дена, по типичен училишен или викенд

		Никогаш	Половина час или помалку	Околу 1 час	2-3 часа	4-5 часа	6 часа или повеќе
часови за играње игри во училишен ден	Момчиња	25,4%	17,7%	20,7%	21,6%	7,5%	7,1%
	Девојчиња	45,7%	23,0%	15,0%	9,5%	3,7%	3,2%
	Вкупно	35,7%	20,4%	17,8%	15,5%	5,5%	5,2%
часови за играње игри за викенд	Момчиња	15,0%	9,0%	15,6%	24,3%	17,3%	18,8%
	Девојчиња	28,0%	19,9%	17,8%	16,3%	8,1%	9,9%
	Вкупно	21,6%	14,5%	16,7%	20,2%	12,6%	14,3%

Во последните 30 дена, момчињата пријавиле поголема активност во игрите од девојчињата, и во училишните и во деновите кога не се оди на училиште. Во училишните денови, 45,7% од девојчињата пријавиле дека воопшто не играле, во споредба со 25,4% од момчињата. Девојчињата, исто така, имале поголема веројатност да играат само половина час (23,0% наспроти 17,7%). Спротивно на тоа, момчињата пријавиле поголем процент за подолги периоди: 21,6% играле 2-3 часа (наспроти 9,5% од девојчињата), 7,5% 4-5 часа (наспроти 3,7%) и 7,1% шест или повеќе часа (наспроти 3,2%).

Во деновите кога не се оди на училиште, 28,0% од девојчињата не играле, во споредба со 15,0% од момчињата. Девојчињата повторно пријавиле повисоки стапки за пократко траење - 19,9% играле половина час, во споредба со 9,0% од момчињата. Момчињата биле повеќе застапени во подолги времиња на игра: 24,3% играле 2-3 часа (наспроти 16,3% од девојчињата), 17,3% 4-5 часа (наспроти 8,1%) и 18,8% шест или повеќе часа (наспроти 9,9%) (Табела 7).

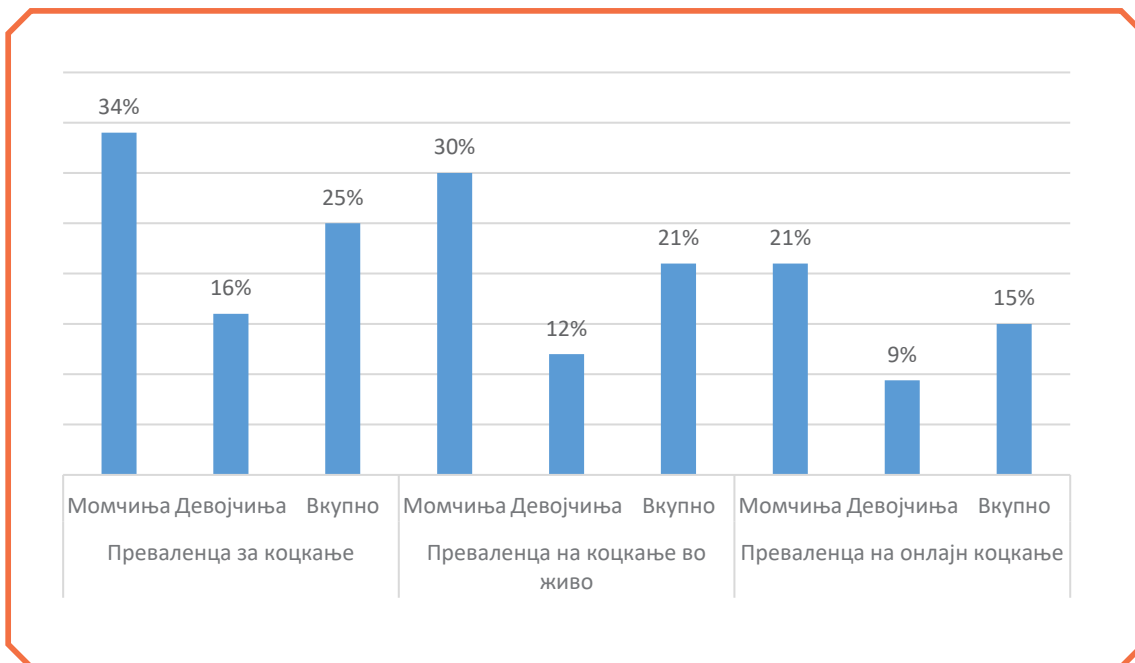

Графикон 33. Играње игри - колку дена во последната недела

Во последната недела, 37,0% од девојчињата изјавиле дека воопшто не играат игри, во споредба со 16,2% од момчињата. Девојчињата, исто така, покажаа малку повисоки проценти за играње игри во траење од 1 ден и 2 дена (16,5% и 13,2%, соодветно) во споредба со момчињата (11,0% и 13,0%). За 3 дена, стапките беа речиси еднакви: 12,4% за девојчињата и 11,8% за момчињата.

Момчињата пријавиле поголема фреквенција на играње игри 4 или повеќе дена. 4 дена, 8,9% од момчињата играле во споредба со 5,3% од девојчињата; 5 дена, 9,5% од момчињата наспроти 3,7% од девојчињата; 6 дена, 5,5% од момчињата во споредба со 2,5% од девојчињата. Најзначајната разлика била кај оние кои играле секој ден: 24,0% од момчињата пријавиле дека играле игри сите 7 дена, додека само 9,5% од девојчињата го правеле тоа (Графикон 33).

4.15. Коцкање

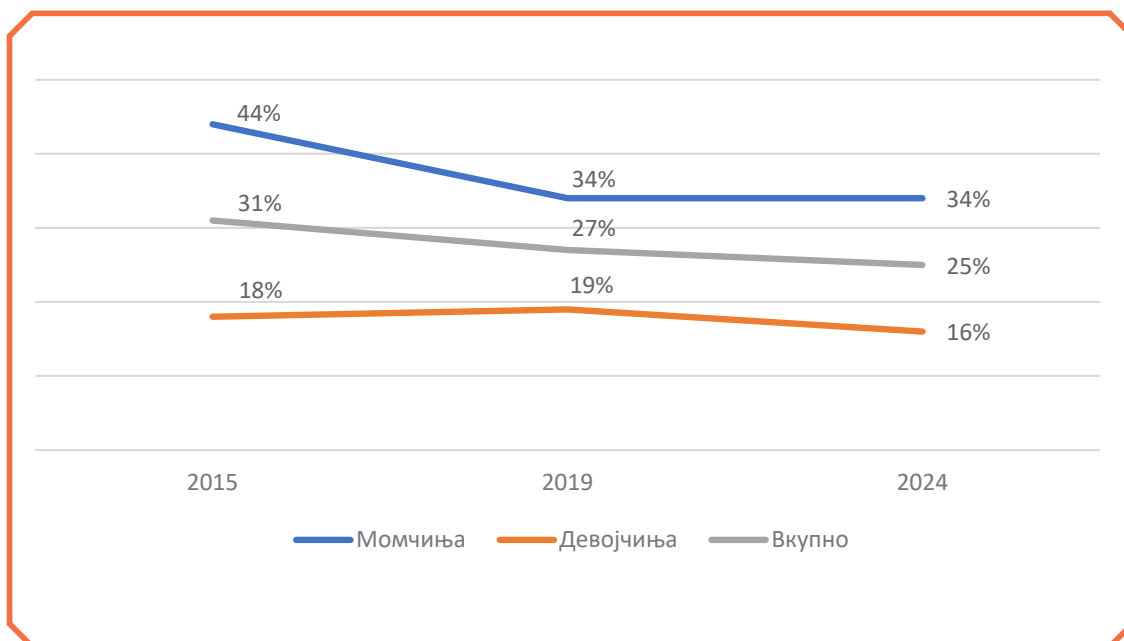
Графикон 34. Преваленца на коцкање за пари, во живо и онлајн, во последните 12 месеци

Во изминатите 12 месеци, еден од четири ученици (25%) изјавил дека се коцкал за пари. Распределбата по пол укажува на тоа дека коцкањето било значително почесто кај момчињата, при што 34% пријавиле вклученост во такви активности, во споредба со само 16% од девојчињата.

Подетално, дали се коцкаат во живо (со физичко присуство на слот машини, игри со карти или коцки, лотарии, обложување на спорт или животни), 21% од сите ученици пријавиле учество. Повторно, момчињата имале поголема веројатност да бидат вклучени, при што 30% навеле дека се коцкале за пари во живо, додека само 12% од девојчињата пријавиле истото.

Онлајн коцкањето (онлајн слот машини, онлајн игри со карти или коцки, онлајн лотарии и онлајн обложување на спорт или животни) е помалку застапено во целина, но се забележува родова разлика. Вкупно 15% од учениците пријавиле онлајн коцкање, при што 21% од момчињата и само 9% од девојчињата се вклучиле во овој облик на коцкање.

Овие бројки истакнуваат значајни родови разлики во однесувањето кон коцкањето кај учениците, при што момчињата постојано пријавуваат повисоки стапки на преваленца кај сите форми на коцкање (Графикон 34).

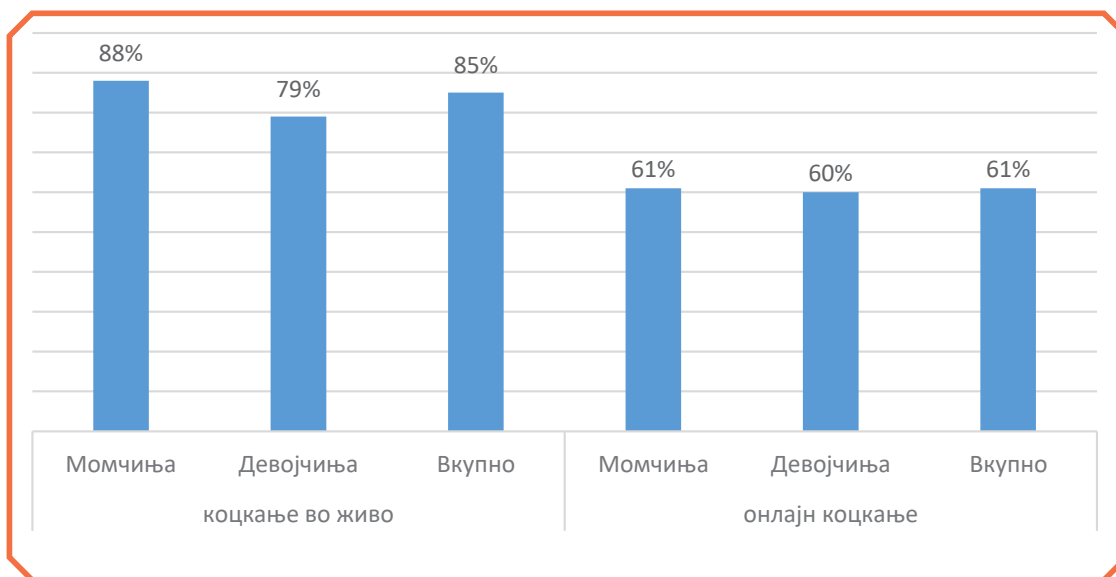
Графикон 35. Тренд 2015-2024: Преваленца на коцкање за пари во последните 12 месеци

Помеѓу 2015 и 2024 година, вкупната распространетост на коцкање за пари кај учениците во последните 12 месеци покажала постепено опаѓање. Во 2015 година, 31% од учениците пријавиле коцкање, што се намалило на 27% во 2019 година и дополнително се намалило на 25% во 2024 година.

Кај момчињата, преваленцата била највисока во 2015 година, со 44%. Сепак, имало значително намалување до 2019 година, паѓајќи на 34%, каде што оттогаш се стабилизира, останувајќи на исто ниво во 2024 година.

Кај девојчињата, преваленцата останала релативно стабилна во текот на набљудуваниот период, со мало флукутирање. Во 2015 година, 18% од девојчињата пријавиле коцкање, што малку се зголемило на 19% во 2019 година пред да се намали на 16% во 2024 година.

Генерално, податоците укажуваат на тренд на намалување на преваленцата на коцкање кај учениците, првенствено намалување кај момчињата, додека стапките кај девојчињата останале релативно ниски и стабилни во текот на целиот период (Графикон 35).

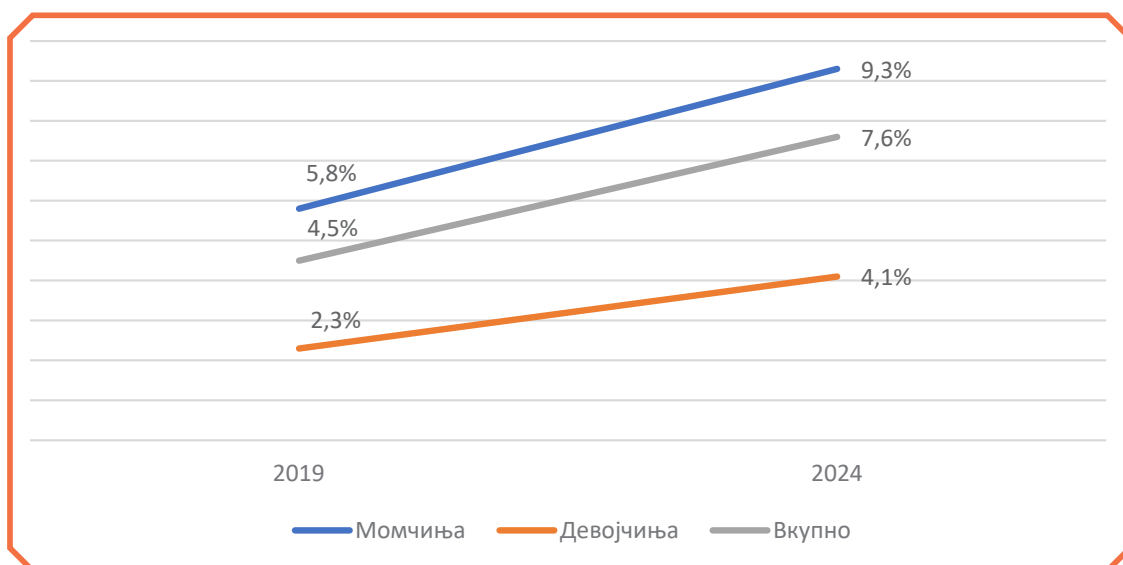

Графикон 36. Пропорција на коцкање во живо и онлајн, меѓу оние кои се коцкале во текот на последните 12 месеци

Меѓу учениците кои пријавиле коцкање во последните 12 месеци, мнозинството се занимавале со коцкање во живо (со физичко присуство). Генерално, 85% од учениците кои се коцкале пријавиле учество во овие активности. Оваа форма на коцкање била малку позастапена кај момчињата, при што 88% пријавиле такво однесување, во споредба со 79% од девојчињата.

Онлајн коцкањето било исто така честа појава кај оние кои се коцкале, при што 61% од сите оние кои се коцкале пријавиле вклученост во онлајн коцкање. Пропорцијата била речиси идентична меѓу половите, при што 61% од момчињата и 60% од девојчињата навеле дека се коцкале онлајн.

Овие бројки покажуваат дека иако коцкањето во живо останува доминантна форма кај учениците кои се коцкаат, онлајн коцкањето е исто така широко распространето и покажува слични нивоа на учество кај двата пола од оние кои се коцкаат (Графикон 36).

Графикон 37. Тренд 2019 – 2024: Проценка на проблематично коцкање кај оние кои се коцкале во последните 12 месеци

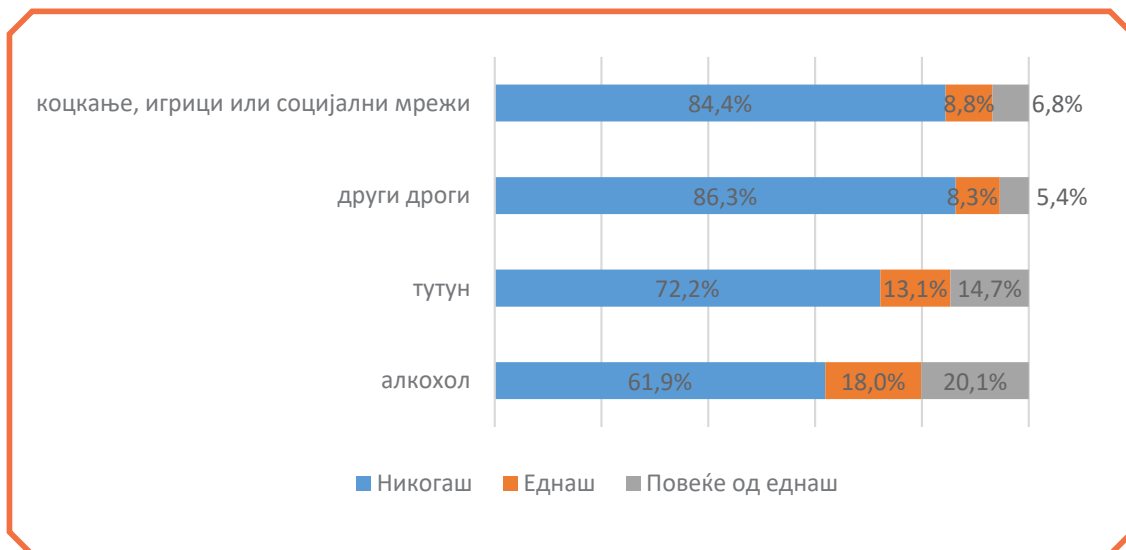
Помеѓу 2019 и 2024 година, проценетата преваленца на проблематично коцкање кај учениците кои се коцкале во изминатата година значително се зголемила. Проблематично коцкање се мери преку прашањата –дали сте почувствувале потреба да се кладите за повеќе и повеќе пари и дали некогаш сте морале да ги лажете луѓето кои ви се важни за тоа колку сте се коцкале.

Во 2019 година, се проценува дека 4,5% од сите ученици кои се коцкале се проблематични коцкари. Во 2024 година, овој процент се зголемил на 7,6%, што укажува на значителен тренд на зголемување.

Кај момчињата, преваленцата на проблематично коцкање речиси се удвоила, зголемувајќи се од 5,8% во 2019 година на 9,3% во 2024 година. Сличен модел е забележан и кај девојчињата, иако на пониски нивоа. Во 2019 година, се проценува дека 2,3% од девојчињата кои се коцкале имаат проблем со коцкање, зголемувајќи се на 4,1% во 2024 година (Графикон 37).

4.16. Превентивни активности

Овој сет прашања е нов во ЕСПАД и главно е фокусиран на превентивните активности кои што биле спроведени со учениците во претходните 24 месеци (2 години).

Графикон 38. Настани за подигање на свеста/информирање: преваленца во последните 24 месеци

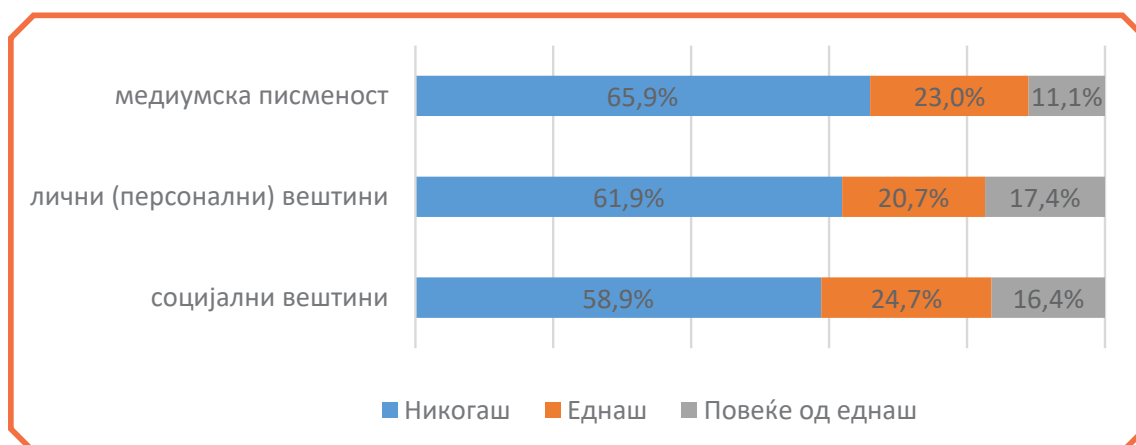
Во изминатите 24 месеци, учениците пријавиле различни нивоа на учество во настани за подигање на свеста или информативни настани за теми како што се алкохол, тутун, други дроги и прашања поврзани со коцкање, игри или социјални мрежи.

Најмногу предавања/настани имале за алкохол, при што 38,1% од учениците изјавиле дека присуствувале на такви настани барем еднаш - 18,0% присуствувале еднаш, а 20,1% повеќе од еднаш.

На настани и предавања поврзани со тутунот присуствувале 27,8% од учениците, при што 13,1% учествувале еднаш, а 14,7% повеќе од еднаш. Сепак, големо мнозинство (72,2%) изјавиле дека никогаш не присуствувале на таков настан.

Учеството на настани поврзани со други дроги беше помало, при што 86,3% од учениците навеле дека никогаш не присуствувале на таков настан. Само 8,3% присуствувале еднаш, а 5,4% повеќе од еднаш.

Слично на тоа, 84,4% од учениците изјавиле дека не биле изложени на настани за подигање на свеста за коцкање, игри или нарушувања поврзани со користење на интернет. Само 8,8% присуствувале еднаш, а 6,8% повеќе од еднаш (Графикон 38).

Графикон 39. Обуки: преваленца во последните 24 месеци

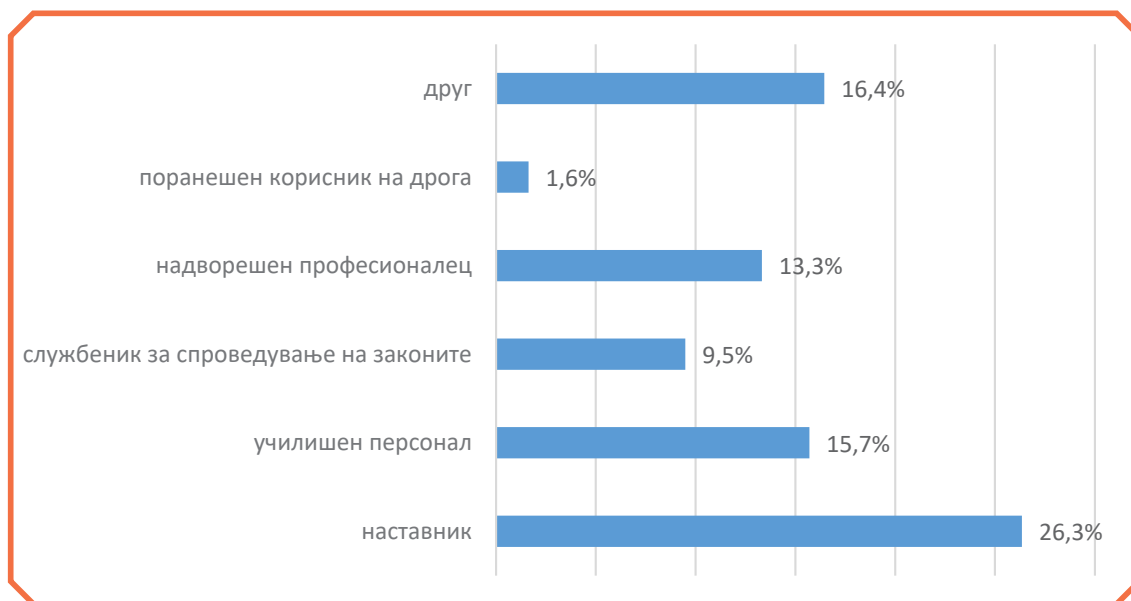
Во изминатите 24 месеци, учениците пријавиле различен степен на учество во обуки фокусирани на социјални вештини, лични вештини и медиумска писменост.

Обуката за социјални вештини покажала највисоко ниво на ангажман меѓу трите категории. 41,1% од учениците учествувале во таква обука барем еднаш – 24,7% присуствувале еднаш, а 16,4% учествувале повеќе од еднаш. Сепак, мнозинството (58,9%) изјавиле дека никогаш не учествувале на обука за социјални вештини.

Слично на тоа, обука за лични вештини била посетена од 38,1% од учениците, при што 20,7% присуствувале еднаш, а 17,4% повеќе од еднаш. Нешто поголем дел (61,9%) не навеле дека учествувале.

Обуката за медиумска писменост имала најниски стапки на учество. 34,1% од учениците изјавиле дека учествувале во таква обука - 23,0% еднаш и 11,1% повеќе од еднаш - додека 65,9% никогаш не учествувале во никаква обука за медиумска писменост.

Овие резултати укажуваат дека иако значителен дел од учениците биле изложени на обуки во клучни области на вештини, мнозинството сè уште немале пристап или учество, особено за медиумската писменост (Графикон 39).

Графикон 40. Лице кое ги реализирало активностите во последните 24 месеци

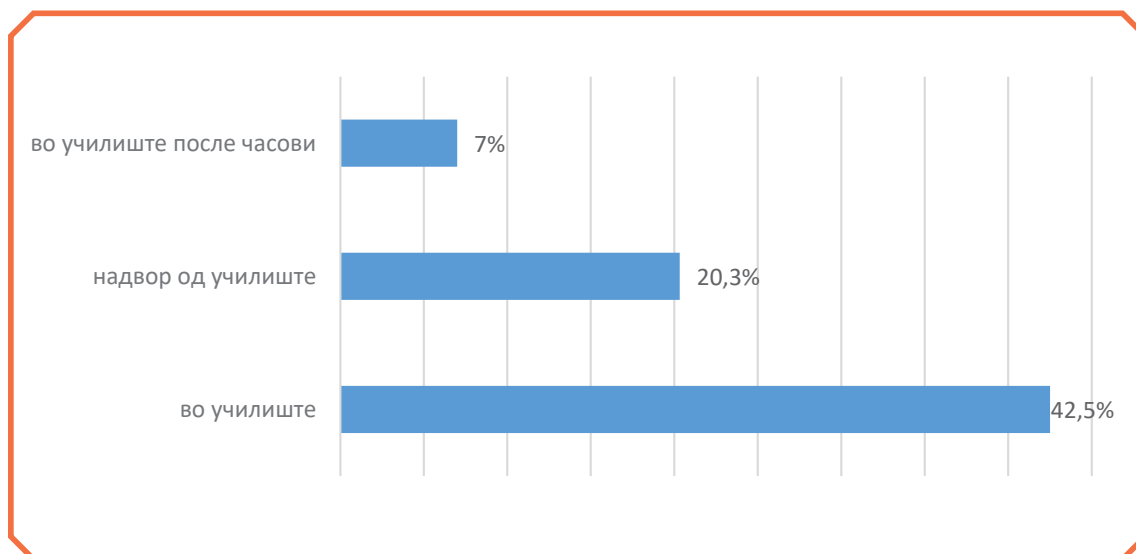
Во последните 24 месеци, превентивните активности биле спроведени од различни поединци и групи. Најголемиот дел од овие активности, 26,3%, биле спроведени од наставници, што ги прави главни даватели на превентивна едукација.

По наставниците, училишниот персонал (најчесто педагог, психолог, дефектолог) бил одговорен за 15,7% од превентивните активности, што укажува дека училишниот персонал игра значајна улога во спроведувањето на овие програми.

Службениците за спроведување на законот (пр. полиција) придонеле за 9,5% од активностите, додека надворешни професионалци – како што се здравствени работници или специјализирани обучувачи – одржале 13,3% од предавањата.

Помал дел од превентивните активности - 1,6%, биле спроведени од поранешни корисници на дрога, што укажува на ограничено вклучување на оваа група во неодамнешните превентивни напори. 16,4% од превентивните активности биле обезбедени од други ненаведени извори.

Оваа распределба одразува разновиден спектар на фасилитатори вклучени во превентивната работа, при што најзначајна улога имаат образовните работници во училиштата (Графикон 40).

Графикон 41. Локација за учество во активностите во последните 24 месеци

Учениците пријавиле учество во превентивни активности во различни средини во текот на последните 24 месеци. Мнозинството, 42,5%, учествувале во овие активности во текот на редовното училишно време, што укажува дека училиштата се примарна средина за вакви програми.

Помал, но значаен дел, 20,3%, учествувале во превентивни активности надвор од училишната средина.

Дополнително, 7% од учениците присуствувале на превентивни активности што се одржувале во училиште, но по редовните часови, како на пример за време на воннаставни активности или специјални настани.

Овие бројки истакнуваат дека иако повеќето превентивни активности се одвиваат во рамките на формалниот училишен распоред, значаен дел се одвива и надвор од редовното училишно време или надвор од училишните простории (Графикон 41).

5. КЛУЧНИ НАОДИ

Демографија и социоекономски статус

- Истражувањето опфати 2831 ученици, од кои 49,3% момчиња (n=1397) и 50,7% девојчиња (n=1434), со што се обезбеди балансирана родова застапеност.
- Повеќето родители на учениците имале завршено средно образование, додека помал бил процентот на родители со универзитетски дипломи, што укажува на умерено образована родителска позадина.
- Во однос на семејната финансиска благосостојба (според перцепцијата на учениците):
 - 47% изјавиле дека нивните семејства се во подобра состојба од просекот.
 - 44,5% сметале дека финансиската состојба на нивното семејство е просечна, и
 - Само 8,5% сметале дека нивното семејство е во полоша состојба, што укажува на целокупна финансиска стабилност.

Семејна ангажираност

- Вклученоста на родителите е висока:
 - 86,8% велат дека нивните родители ги познаваат нивните пријатели.
 - 85,7% изјавиле дека родителите обично знаат каде се тие.
 - 48,5–49,7% живеат со доследни домашни правила.
 - 80,1% позајмуваат пари од родителите, а 72% редовно добиваат пари.
- Сепак, 6–14% од учениците пријавуваат низок родителски надзор или финансиска поддршка.

Семејна и врсничка поддршка

- 72% од учениците чувствуваат емоционална поддршка од своите семејства и
 - 64% му веруваат на своето семејство за помош при важни одлуки.
- Пријателите обезбедуваат поголема ситуациона помош:
 - 58% се обраќаат кон пријателите за решавање проблеми, додека само 41–51% чувствуваат силна емоционална поддршка или поддршка при донесување одлуки од врсниците.

Активности во слободно време

- Компјутерски игри:
 - 38% од момчињата играат секојдневно, во споредба со 8,2% од девојчињата.
 - 26,9% од девојчињата никогаш не играат игри, во споредба со само 9,5% од момчињата.
- Спорт:
 - 54% од момчињата спортуваат секојдневно, наспроти 30,6% од девојчињата.
 - Спортување еднаш неделно е почесто кај девојчињата (38,6%) отколку кај момчињата (28,1%).
- Читање за уживање:
 - 34,4% од момчињата никогаш не читаат книги за да уживаат, додека само 17,7% од девојчињата пријавуваат дека никогаш не читаат за уживање.
 - Скоро секојдневно читање: 12% од девојчињата и само 4,8% од момчињата читаат речиси секој ден.
- Социјализација:
 - 40% од учениците се среќаваат со пријателите барем еднаш неделно, без поголеми родови разлики.

Изостаноци од училиште

- 64,1% отсутствувале од училиште поради болест во изминатите 30 дена.
- 28,4% доброволно отсутствувале од училиште (најчесто бегање од часови), а 49,3% отсутствувале од училиште од други причини.

Перципирана достапност на супстанции

- Значителен дел од учениците сметаат дека лесно можат да добијат:
 - Пиво (55,5%) , вино (49,9%) , жестоки пијалоци (44,6%)
 - Цигари (35,5%) , електронски цигари (37,9%) , тутунски производи кои се загреваат (29,4%)
 - Канабис (16,6%) , при што момчињата (21,3%) го сметаат за подостапен од девојчињата (12,1%).
- Употреба на цигари и е-цигари
 - 33% пушеле цигари барем еднаш во животот, а 23,6% пушеле во последните 30 дена.

- 3,6% започнале со пушење на дневна основа до 13-годишна возраст, со поголема преваленца кај момчињата (4,5%) отколку кај девојчињата (2,8%).
- Употребата на е-цигари во текот на целиот живот се зголемила од 21% (2019) на 30% (2024).
- 11,7% користеле е-цигари во последните 30 дена, со речиси еднаква распределба помеѓу половите.

Употреба на алкохол

- 62,7% од учениците пробале алкохол макар еднаш во текот на животот, додека 37,5% пиеле во последниот месец.
- Тешко епизодно пиење (5 или повеќе пијалоци во една прилика):
 - 33,2% од учениците пријавиле дека пиеле 5 или повеќе алкохолни пијалоци во една прилика, при што момчињата (36,5%), додека девојчињата (30,1%).
 - 28,5% го испиле својот прв пијалок на 13 години или помлади, а 6,7% доживеале интоксикација на таа возраст.

Канабис и други дроги

- 5,5% пробале канабис барем еднаш во текот на животот, а 2,6% го користеле во изминатиот месец.
- 1,3% користеле канабис до 13-годишна возраст, при што момчињата (1,7%) почесто го правеле тоа отколку девојчињата (0,8%).
- Употреба на други супстанции во текот на животот:
 - Транквилизери/седативи без рецепт: 6,6%
 - Лекови против болки за да се надуваат “хај”: 10,1%
 - Инхаланти: 2,1%
 - Кокаин: 1,5%
 - Екстази/МДМА: 0,8%

Перцепција на ризик

- Редовната употреба на супстанции се смета за поштетна од повремениот употреба.
 - Цигари (редовна употреба) : 58,7% сметаат дека постои голем ризик.

- Електронски цигари (редовна употреба) : само 31,3% сметаат дека постои голем ризик.
- Канабис (редовна употреба) : 68,7% сметаат дека постои голем ризик.

Социјалните медиуми и однесувањето при играње игри

- 71,4% сметале дека поминуваат премногу време на социјалните медиуми, при што девојчињата (75,1%) имаат поголема веројатност да се чувствуваат така од момчињата (67,5%).
- 33,5% сметале дека социјалните медиуми негативно влијаат на нивното расположение.
- 42,1% од момчињата поминувале премногу време играјќи игри, во споредба со 19,3% од девојчињата.
- Во денови кога не се во училиште 18,8% од момчињата играле игри 6+ часа, наспроти 9,9% од девојчињата.
- 24% од момчињата играле игри секој ден во текот на последната недела, во споредба со 9,5% од девојчињата.

Коцкање

- 25% од учениците се коцкале во изминатата година:
 - 34% од момчињата, 16% од девојчињата.
- Коцкањето со физичко присуство е почесто (21%) отколку онлајн коцкањето (15%), иако и двете се значајно застапени.
- Проблематичното коцкање се зголемило од 4,5% (2019) на 7,6% (2024) кај оние кои се коцкаат (2024 - 9,3% од момчињата и 4,1% од девојчињата).

Превентивни активности

- 38,1% присуствувале на настани за превенција од алкохол, но:
 - Само 27,8% за тутун, 13,7% за други дроги и 15,6% за коцкање/интернет ризици.
 - 41,1% добиле обука за социјални вештини, 38,1% за лични вештини и 34,1% за медиумска писменост.
 - Повеќето превентивни активности (42,5%) се случиле во текот на редовното училишно време, главно спроведени од наставници (26,3%).

6. ДИСКУСИЈА

ЕСПАД истражувањето од 2024 година нуди сеопфатен и повеќедимензионален поглед на однесувањата, перцепциите и социјалната средина на учениците на возраст од 15 до 16 години во Северна Македонија. Резултатите одразуваат и стабилност, но и значајни промени во начините на употреба на супстанции, преференциите за слободно време, дигиталните навики и психосоцијалните фактори. Тие, исто така, укажуваат на нови предизвици во јавното здравје кои бараат обновени стратегии во образованието, превенцијата и политиките.

Примерокот вклучуваше 2831 ученици со речиси еднаква распределба на половите, што овозможува балансирано толкување на разликите специфични за полот. Вклученоста на семејството во животот на адолесцентите се чини дека е генерално силна. Огромно мнозинство од учениците изјавиле дека нивните родители се добро информирани за нивните социјални кругови и секојдневните движења. Речиси 87% изјавиле дека нивните родители знаат кои се нивните пријатели, а над 85% рекле дека нивните родители се свесни за тоа каде излагуваат навечер. Приближно половина од испитаниците изјавиле дека имаат домашни правила кои ги почитуваат. Финансиската зависност останува висока; четири од пет ученици рекле дека позајмуваат пари од своите родители, а речиси три четвртини редовно добиваат пари. Овие бројки прикажуваат пејзаж во кој адолесцентите се сè уште тесно поврзани со своите семејства и на практичен и на емоционален начин.

Сепак, оваа поддршка не е универзална. Приближно една третина од учениците изјавиле дека живеат во семејства со малку правила, а мал, но значаен процент - помеѓу 6% и 14% - опишале ограничен родителски надзор или економска поддршка. Уште повпечатливо е што 10% од учениците изјавиле дека се чувствуваат неподдржани ниту од нивните семејства ниту од нивните пријатели. Оваа група, иако статистички помала, е особено ранлива. Адолесцентите на кои им недостасуваат поддржувачки односи имаат поголема веројатност да се борат со емоционални тешкотии, да се одвојат од училиште и да експериментираат со ризично однесување. Овие ученици треба да бидат во фокусот на целни интервенции и иницијативи за поддршка базирани на заедницата.

Социоекономските перцепции кај анкетираните ученици се претежно позитивни. Речиси половина веруваат дека нивното семејство е финансиски подобро ситуирано од другите во земјата, додека 44,5% сметаат дека финансиската состојба на нивното семејство е просечна. Само мал дел, 8,5%, сметаат дека нивните семејства се помалку ситуирани. Иако материјалната депривација не е широко распространета во овој примерок, нејзините ефекти не треба да се минимизираат. Дури и малите сегменти што доживуваат финансиски тешкотии може да се соочат со поголема изложеност на фактори на социјален ризик.

Во однос на навиките за слободно време, истражувањето открива остри родови разлики. Момчињата имаат значително поголема веројатност да се вклучат во дигитални игри, при што 38% играат игри речиси секој ден во споредба со само 8,2% од девојчињата. Всушност, над една четвртина од девојчињата изјавиле дека никогаш не играат видео игри. Кога станува збор за спорт, родовиот јаз малку се намалува. Мнозинството момчиња (54%) играат спорт секојдневно, додека помала, но сепак значителна група девојчиња (31%) го прават истото. Интересно е што неделното ангажирање во спортот е почесто кај девојчињата, што укажува на разлика во интензитетот отколку во учеството. Читањето за уживање е многу почесто кај девојчињата, при што 12% читаат секојдневно, додека повеќе од една третина од момчињата изјавиле дека никогаш не читаат за задоволство. Социјалната ангажираност, како што се средбите со пријатели или излегувањето навечер, е висока кај двата пола, при што околу 40% од учениците изјавиле дека го прават тоа барем еднаш неделно.

Иако овие бројки укажуваат на генерално активна и социјално поврзана ученичка популација, постојат загрижувачки индикатори дека до 30% од учениците не се вклучени во вообичаени активности во слободно време. Ова може да укажува на ограничен пристап до рекреативни простори, недостаток на мотивација или можни емоционални или ментални здравствени предизвици.

Во однос на посетеноста на училиште, големо мнозинство (64,1%) изјавиле дека отсутствувале во изминатиот месец поради болест. Сепак, речиси 28,4% признале дека доброволно отсутствувале од училиште најчесто бегане од часови. Ова е значаен дел и укажува на степен на неангажираност во училиштето што заслужува внимание. Без разлика дали ова е резултат на училишниот стрес, незаинтересираност, малтретирање или други социјални притисоци, тоа ја истакнува важноста на училишната клима и односите меѓу учениците и наставниците како фактори што влијаат врз посетеноста.

Достапноста на супстанции останува голема загриженост. Значителен дел од учениците изјавиле дека супстанции како пиво (55,5%), вино (49,9%) и жестоки пијалаци (44,6%) се прилично или многу лесни за набавка. Слично на тоа, 35,5% од учениците изјавиле дека лесно можат да пристапат до цигари, додека 37,9% го рекле истото за електронските цигари. Тутунските производи кои се загреваат, како и наргилето се исто така лесно достапни. Канабисот се смета за помалку достапен (16,6%), иако пристапот е многу поголем кај момчињата (21,3%) отколку кај девојчињата (12,1%). Овие бројки покажуваат дека пристапот и до легални и до нелегални супстанции е релативно распространет, што ги поткопува напорите за превенција и ги нормализира ризичните однесувања.

Податоците за употребата на супстанции откриваат комплексна мешавина од долгорочни подобрувања и понови области на загриженост.

Особено значаен развој се различните трендови во употребата на традиционални цигари, електронски цигари и производи од тутун што се загрева кај адолесцентите.

Употребата на традиционални цигари во текот на целиот живот постепено се намалува - од 43% во 2008 година на 33% во 2024 година - што укажува на одреден успех во долгогодишните напори за контрола на тутунот. Сепак, овој позитивен тренд е компензиран од зголемената популарност на алтернативните производи со никотин. Употребата на електронски цигари значително се зголемила, при што употребата во текот на целиот живот се зголемила од 21% во 2019 година на 30% во 2024 година, а 11,7% од учениците пријавиле тековна (минатиот месец) употреба. Слично на тоа, производите од тутун што се загреваат се појавуваат како уште еден загрижувачки тренд: речиси 20% од учениците пријавиле дека ги пробале, а 10,3% ги користеле во изминатиот месец. Овие производи честопати носат заблуда дека се побезбедни од традиционалните цигари, но нивниот потенцијал за зависност и здравствените ризици остануваат значајни, особено за адолесцентите кои сè уште се развиваат. Имено, достапноста на овие производи е висока, а учениците честопати ги потценуваат вклучените ризици - само 50,9% ја сметаат редовната употреба на производи од тутун кои се загреваат како голем ризик, а повеќе од 20% одговориле со „Не знам“, што укажува на недоволни знаења за ризиците кои ги носат истите. Овие наоди ја нагласуваат итната потреба од сеопфатни стратегии за превенција што одат подалеку од традиционалното пушење и се однесуваат на целиот спектар на нови системи за испорака на никотин. Јасни пораки за јавното здравје, построга регулатива и насочено образование се од суштинско значење за да се спречи понатамошното користење кај младите.

Алкохолот останува најчесто користената супстанца кај учениците. Над 62% пробале алкохол, а повеќе од една третина пиеле во изминатиот месец. Тешко епизодно пиење - дефинирано како консумирање пет или повеќе пијалоци во една прилика - пријавиле 33,2% од учениците, при што момчињата (36,5%) имале поголема веројатност да се вклучат во прекумерно пиење отколку девојчињата (30,1%). Можеби позагрижувачки е тоа што 28,5% од учениците пријавиле дека пиеле алкохол на возраст од 13 години или помлади, а 6,7% доживеале интоксикација на таа возраст. Овие бројки ја нагласуваат континуираната општествена прифатеност и лесната достапност на алкохолот, и покрај неговите здравствени ризици и неговата силна поврзаност со други ризични однесувања.

Употребата на канабис кај адолесцентите останала релативно стабилна со текот на времето. Во 2024 година, 5,5% пријавиле употреба во текот на целиот живот, а 2,6% го користеле во изминатиот месец. Рано започнување - до 13-годишна возраст - пријавиле 1,3%, при што момчињата повторно имаат поголема веројатност да започнат порано. Иако овие бројки се скромни во споредба со употребата на алкохол или тутун, конзистентноста на консумирањето канабис сугерира дека тоа останува постојан и нормализиран елемент на ризично однесување кај адолесцентите.

Употребата на други недозволените супстанции како што се екстази, амфетамини и кокаин останува релативно ниска, генерално под 2%. Сепак, злоупотребата на лекови како што се транквилизери/седативи и лекови против болки, се чини дека е почеста. Околу 6,6% изјавиле дека користат транквилизери/седативи без рецепт,

а 10,1% користеле лекови против болки за да се надуваат „хај“. Овие однесувања се особено загрижувачки поради перцепцијата дека фармацевтските производи се „побезбедни“ или помалку недозволени, и затоа што тие често се подостапни за адолесцентите преку ординациите на лекарите, но, и преку нивните родители/баби/дедовци кои најчесто ги имаат овие лекови дома.

Како и насекаде во Европа, така и во Македонија, постои широк спектар на дроги, често со висока јачина или чистота, каде што знаењето за здравствените ризици е ограничено, особено кај младите луѓе.

Перцепциите на учениците за ризикот варираат во голема мера во зависност од супстанцијата и фреквенцијата на употреба. Иако редовното пушење и употребата на канабис се сметаат за високоризични од повеќето ученици (околу 60–70%), перцепираната опасност од е-цигарите е многу помала. Само 31,3% ја сметаат редовната употреба на е-цигари за многу ризична. Голем број ученици, исто така, одговориле со „Не знам“ кога биле прашани за загреан тутун и синтетички дроги, што укажува на празнини во знаењето што би можеле да се искористат со лажен маркетинг или дезинформации од врсниците.

Дигиталното однесување кај учениците е уште една важна област. Повеќето ученици - 71,4% - веруваат дека поминуваат премногу време на социјалните медиуми. Оваа перцепција е почеста кај девојчињата (75,1%) отколку кај момчињата (67,5%). Покрај тоа, една третина од учениците известуваат дека социјалните медиуми негативно влијаат на нивното расположение. Игрите, пак, се почести кај момчињата. Речиси едно од пет момчиња игра шест или повеќе часа во денови кога не е во училиште, а 24% изјавиле дека играат игри секојдневно. Девојчињата, иако помалку ангажирани, не се имуни на неговите ефекти, со речиси 10% кои играат игри секојдневно. Овие наоди укажуваат на родови модели на прекумерна употреба на дигиталните медиуми, при што девојчињата се повеќе погодени од социјалните медиуми, а момчињата од играите. Во двата случаи, емоционалните последици како што се раздразливост, промени во расположението или нарушување на спиењето се чести и треба да се земат предвид во програмите за ментално здравје и дигитална писменост.

Коцкањето останува родово прашање. Иако вкупниот процент на ученици кои се коцкале во изминатата година малку се намалил - од 31% во 2015 година на 25% во 2024 година - проблематичното коцкање се зголемило. Меѓу оние кои се коцкале, 7,6% ги исполнувале критериумите за проблематично коцкање, при што момчињата (9,3%) биле повеќе погодени од девојчињата (4,1%). Коцкањето со физичко присуство во кладилници, казина и сл. е сè уште почесто од онлајн коцкањето, но растот на платформите за онлајн обложување продолжува да ги замаглува овие граници. Овие трендови сугерираат дека помалку адолесценти може да се коцкаат, но оние кои се впуштаат во поинтензивни или поризични форми на коцкање всушност се прикриени со онлајн коцкањето. Раната превенција е од суштинско значење, особено со оглед на психолошките и финансиските последици од проблематичното коцкање.

И покрај наведените ризици, пристапот до превенција останува нееднаков. Само 38,1% од учениците присуствувале на настан за подигање на свеста поврзан со алкохолот во последните две години, а уште помалку биле изложени на програми за тутун (27,8%), дрога (13,7%) или зависности од однесување како коцкање или игри (15,6%). Обуката за вештини за социјална, лична и медиумска писменост достигнала само околу една третина од учениците. Активностите за превенција биле спроведени главно од наставници (26,3%) и обично се одржувале во текот на редовното училишно време. Има мала вклученост од здравствени професионалци или лица со животно искуство - како што се поранешни корисници на супстанции - кои би можеле да донесат дополнителен кредибилитет и влијание.

Резултатите од ЕСПАД 2024 за Северна Македонија откриваат динамичен и еволуирачки пејзаж на ризик за адолесцентите. Традиционалните навики поврзани со употреба на супстанции, како што се пушењето и пиењето, остануваат распространети, иако некои се во опаѓање. Во исто време, се појавуваат нови предизвици: вејпинг, злоупотреба на фармацевтски производи, прекумерна употреба на дигитални цигари и проблематично коцкање. Додека многу адолесценти имаат корист од силна семејна поддршка и структурирани средини, помал број го немаат тоа - и овие млади луѓе имаат поголема веројатност да се соочат со емоционални и бихејвиорални предизвици. Затоа, напорите за превенција мора да се прошират, диверзифицираат и модернизират. Интегрирањето на поддршката за ментално здравје, дигиталната благосостојба, врсничката едукација и вклучувањето на семејството во стратегиите за превенција е клучно за да се обезбеди дека сите млади луѓе - без оглед на нивното потекло - се опремени да прават безбедни и здрави избори.

7. ЗАКЛУЧОК

ЕСПАД 2024 истражувањето нуди суштински и навремен преглед на однесувањата, ставовите и ризичните средини на учениците на возраст од 15 до 16 години во Република Северна Македонија. Со национално репрезентативен примерок од над 2800 ученици, студијата ги истакнува постојаните и новите модели на употреба на супстанции, како и поврзаните психосоцијални и бихејвиорални трендови.

Иако традиционалните форми на употреба на супстанции - како што се тутунот и алкохолот - покажаат трендовина опаѓање или стабилизирање, зголемената употреба на понови производи како што се електронските цигари и тутунските производи кои се загреваат е забележлива. Употребата на електронски цигари во текот на целиот живот значително се зголемила од 2019 година, а раното започнување и со вејпингот и со традиционалното пушење продолжува да претставува проблем за јавното здравје. Алкохолот останува најшироко користената супстанција, при што една третина од учениците пријавиле обилно епизодно пиење.

Употребата на канабис останува релативно стабилна и ниска во споредба со некои други земји, иако употребата во текот на животот и неодамнешната употреба остануваат почести кај момчињата. Злоупотребата на лекови на рецепт и употребата на транквилизери/седativi или лекови против болки без рецепт почесто се пријавува кај девојчињата, што ја нагласува потребата од справување со непотребното користење на истите.

Подеднакво важни се и наодите поврзани со социјалната благосостојба, дигиталното однесување и менталното здравје. Многу ученици изразуваат загриженост во врска со нивните навики за користење на социјалните медиуми и игри, а емоционалните последици како што се раздразливост, вознемиреност или намалено расположение се широко признати - особено кај девојчињата за социјалните медиуми и кај момчињата за игрите. Коцкањето, особено кај момчињата, продолжува да претставува релевантен проблем, со зголемување на стапките на проблематично коцкање од 2019 година.

И покрај широкиот спектар на идентификувани ризици, учеството во превентивните активности останува ограничено. Поголемиот дел од учениците не присуствувале на никакви настани за подигање на свеста или обуки во последните две години. Кога се случуваат превентивни активности, тие се главно во училиштата и ги спроведуваат наставници, со минимално вклучување на здравствени работници или обучени експерти за превенција.

Генерално, овие наоди ја нагласуваат важноста од зајакнување на стратегиите за превенција и на ниво на училиште и на ниво на заедница. Тие повикуваат на интегриран пристап што ги вклучува семејствата, едукаторите, креаторите на политики и професионалците за ментално здравје. Идните интервенции треба да

дадат приоритет на раното откривање, емоционалната благосостојба и дигиталната писменост, а воедно да се справат и со зависностите поврзани со супстанции и со однесувањето во кохерентна рамка заснована на докази. Податоците обезбедени од ЕСПАД 2024 ќе бидат од витално значење за поддршка на овие напори и насочување на одговорите на јавното здравје во наредните години.

8. ПРЕПОРАКИ

Зајакнување и проширување на програмите за превенција во училиштата

Училиштето останува најефикасен начин за да се стигне до адолесцентите, но учеството во превентивните активности останува ниско. Треба да се вложат напори за:

- Зголемување на фреквенцијата и квалитетот на здравствената едукација за алкохол, тутун, канабис, други видови на дроги, фармацевтски производи и зависности од однесување (на пр. коцкање, игри).
- Интегрирање наставни програми за превенција засновани на докази кои вклучуваат обука за животни вештини, емоционална регулација и вештини за одбивање.
- Поттикнување методи водени од врсници и интерактивности кои смислено ги ангажираат учениците.

Насочување на превентивните активности кон младите кои покажуваат тренд на зголемена употреба на електронски цигари и рано започнување со никотин, со цел рано препознавање и справување со ризични однесувања

Зголемената употреба на електронски цигари и раното започнување со употреба на никотин бараат итно внимание. Специфичните мерки вклучуваат:

- Развивање на превентивни пораки и материјали што се справуваат со заблудите за безбедноста на електронските цигари и тутунските производи кои се загреваат.
- Воведување построга примена на ограничувањата за купување тутунски и никотински производи вклучувајќи го и вејпингот и злоупотребата на фармацевтски производи.

Справување со бихејвиоралните зависности и дигиталната благосостојба

Со оглед на широко распространетата загриженост за прекумерната употреба на социјалните медиуми, игрите и коцкањето, превенцијата треба да се прошири и да вклучува:

- Програми за дигитална писменост кои промовираат балансирана употреба на екрани и ги истакнуваат ризиците од прекумерна употреба.

- Кампањи за подигнување на свеста фокусирани на онлајн коцкањето и неговите психолошки ризици, особено за момчињата.
- Ран скрининг за знаци на зависност од игри и коцкање во училиштата и младинските центри.

Зголемување на вклучувањето на семејството и поддршката за родителите

Родителите се клучен заштитен фактор, но не сите адолесценти имаат подеднаква корист од силна семејна поддршка. Препораките вклучуваат:

- Обезбедување програми за родителска едукација за поставување граници, следење и поддршка на емоционалниот развој.
- Нудење работилници или ресурси за тоа како да се разговара со адолесценти за употребата на супстанции и дигиталното однесување.
- Промовирање на интервенции базирани на семејство за адолесценти во ризик.

Давање приоритет на раната идентификација и поддршка за ранливи групи

Постојана подгрупа на ученици пријавуваат дека се чувствуваат неподдржани или исклучени, што ги става во поголем ризик. Од клучно значење е да се:

- Обучат наставниците и училишниот персонал да препознаваат рани предупредувачки знаци на ризично однесување, проблеми со менталното здравје или социјално повлекување.
- Обезбеди целно советување, менторство и патишта за упатување за ранливи адолесценти.
- Поддржат политиките за инклузија што се справуваат со нееднаквостите поврзани со семејното потекло, полот или социоекономскиот статус.

Зајакнување на меѓусекторската соработка

Ефикасната превенција бара координирани напори низ секторите. Се препорачува:

- Негување партнерства меѓу училиштата, јавните здравствени установи, општините, младинските организации, невладините организации и службите за ментално здравје.
- Развивање локални и национални акциски планови што се усогласуваат со податоците од ЕСПАД и други индикатори за здравјето на младите.
- Одржливо финансирање за превенција, истражување и евалуација на програмите.

Подобрување на капацитетите за следење и истражување

За да се обезбеди одговорна политика која е водена од податоци, Северна Македонија треба:

- Да продолжи да учествува во идните ЕСПАД истражувања и други иницијативи за следење на здравјето на младите.
- Инвестира во истражувања на национално ниво што ги истражуваат причините и последиците од употребата на супстанции кај адолесцентите и проблемите со однесувањето.
- Да ги користи податоците од ЕСПАД за да ја процени ефикасноста на програмите за превенција и да идентификува трендови што се менуваат.

9. РЕФЕРЕНЦИ

1. ESPAD Group (2020), ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg
2. ESPAD Group (2016), ESPAD report 2015: results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, Publications Office of the European Union, Luxembourg
3. Kjosevska E.Oncheva S., Report Use of cigarettes, alcohol and drugs, among school youth 2015, Institute of public health of the Republic of Macedonia, Skopje
4. European Union Drugs Agency (2025), European Drug Report 2025: Trends and Developments, https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2025_en

